Fórum ochrany přírody

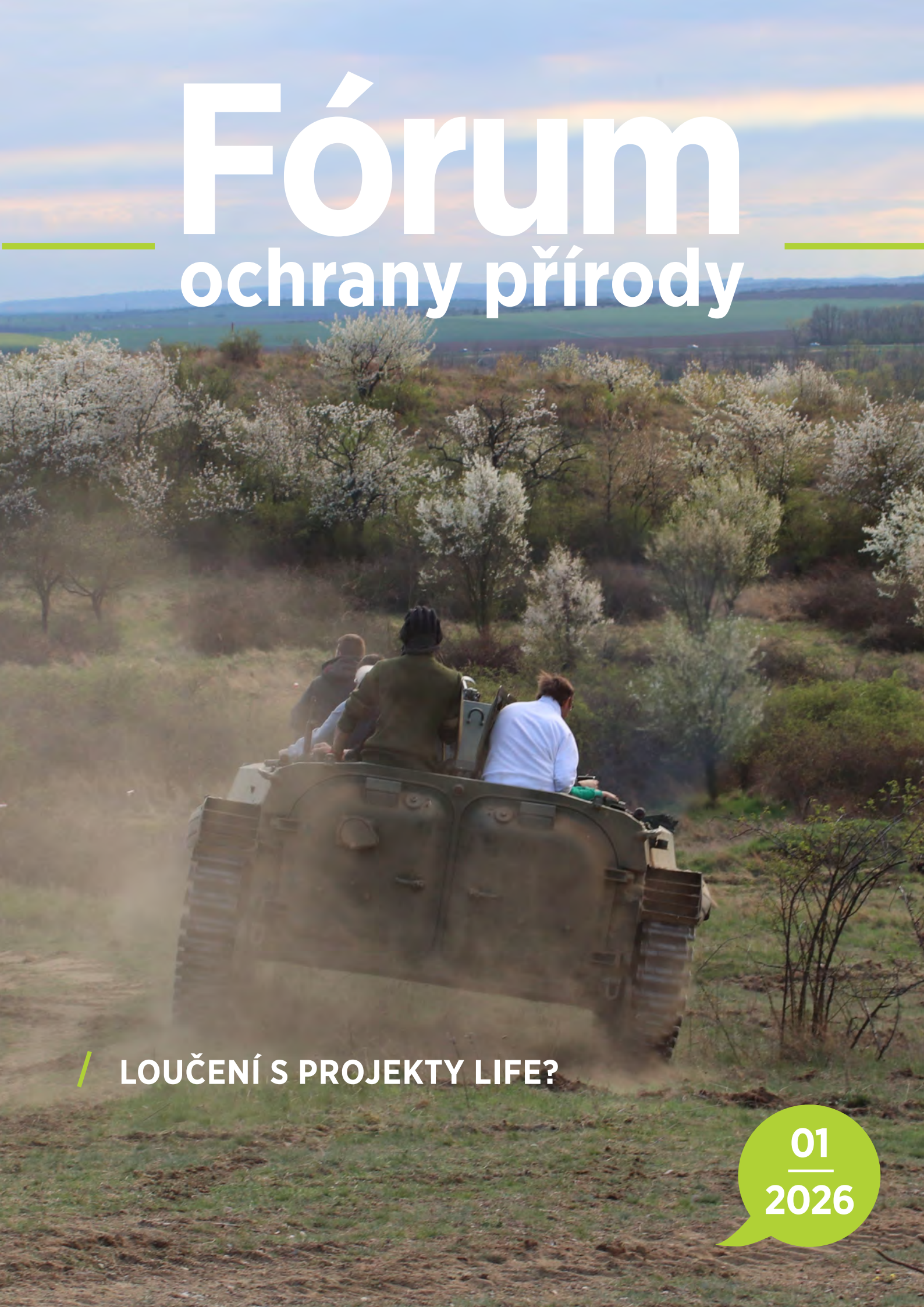

LOUČENÍ S PROJEKTY LIFE?

01
2026

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

toto číslo je věnováno programu LIFE a obavám z jeho možného konce v současné podobě. Je až překvapivé, kolika lidí se toto téma hluboce dotýká. Už měsíce dostávám na mobil v průměru pět zpráv denně ze všech koutů Evropy a ve skupině usilující o záchranu programu se setkávám s přáteli, kolegy i lidmi, které jsem nikdy neviděl. Navzájem si předáváme nejen konkrétní znění legislativních dodatků, zajišťujeme podporu naší země pro návrhy jiných členských států, ale také sdílíme naděje a často i smutek, pokud některé možnosti nevyjdou.

Když jsme před více než dvaceti lety začínali v Moravském krasu, zajímal se o LIFE jen málokdo. Od té doby přišla řada projektů, mezinárodních ocenění a především konkrétních výsledků. Díky nim má dnes program LIFE v naší zemi mnoho zastánců, kteří se spolu s námi snaží uchovat co nejvíce z jeho aktivit i v budoucím víceletém finančním rámci. Názory na jeho další směřování se různí, přichází vyjednávání a kompromisy. Ale především roste počet lidí, kteří vnímají dříve „náš“ program jako „svůj“. A právě to je pro program LIFE největší ocenění i naděje do dalších let.

Michal Petrus
vedoucí oddělení mezinárodních programů
a projektů na MŽP

OBSAH

// EDITORIAL
Michal Petrus 2

// ANALÝZY A KOMENTÁŘE

Hořké loučení s LIFE
Jan Dušek 4

Ohlédnutí za projektem Military LIFE a programem LIFE obecně
Lenka Dvořáková, Marta Kotecká Misíková, Pavel Marhoul 5

LIFE CORCONTICA: život pro krkonošské louky
Záboj Hrázský, Tomáš Janata 8

Projekt LIFE for Minuartia
Hana Pánková 13

Projekt LIFE in Salt Marshes. Od revitalizace k odpovědnosti: obnova slanisek, která nekončí projektem
Marie Kotasová Adámková 17

Ve stínu motýlích křídel. Projekt LIFE+ Integrovaná ochrana vzácných druhů motýlů nelesních stanovišť v České republice a na Slovensku
Libor Ambrozek 21

Projekt LIFE Ze života hmyzu
Veronika Havlíčková 25

Co zůstane za projekty LIFE České středohoří a LIFE Stepi Lounské středohoří
Gabriela Kubátová 28

Prospective LIFE
Jana Hofmanová 31

LIFE Jedna příroda: zkušenosti z praxe, dobrá i slabší místa programu
Alexandra Tamchynová + řešitelský tým projektu 35

Projekt Ochrana přírodního dědictví pro život na Ukrajině
Marta Vojtková 38

PROJEKT CZ-SK SOUTH LIFE Optimalizace zajišťování managementu lokalit soustavy Natura 2000 v Jihočeském kraji a na jižním Slovensku
Milan Vlášek, Pavla Sovová Šanderová 42

Managment pojezdy vojenskou technikou na Načeratickém kopci. Foto Markéta Dušková

Fórum ochrany přírody 1/2026 ročník 13 vychází elektronicky 4x ročně zdarma vydává Fórum ochrany přírody, Rumburská 87, 277 21 , Liběchov IČO 227 19 466 redaktorka Markéta Dušková grafický návrh a úprava Edita Hrubešová redakční rada Jan Dušek, David Hořák, Michael Hošek, Lukáš Hrábek, Jaroslav Obermajer, Jiří Reif, Petr Roth a David Storch
kontakt: info@forumochranyprirody.cz, +420 604 503 856 ISSN 2336-5056
číslo vychází 8. 4. 2026

Údaje a informace zveřejněné v těchto příspěvcích vyjadřují názor či stanovisko pouze autorů, nikoliv Evropské unie, agentury CINEA ani Ministerstva životního prostředí. Evropská unie, agentura CINEA ani Ministerstvo životního prostředí nejsou odpovědny za jakékoliv použití informací, které tento příspěvek obsahuje.

Vydává Fórum ochrany přírody z.s. ve spolupráci s Katedrou ekologie a Ústavem pro životního prostředí Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy a Centrem pro teoretická studia Univerzity Karlovy za podpory WWF Česko.

HOŘKÉ LOUČENÍ S LIFE

JAN DUŠEK

Mgr. JAN DUŠEK
Jednatel Integra Consulting, pracuje v DHP Conservation, spolupracuje s řadou nevládních, veřejných i soukromých organizací. Zabývá se zejména propojováním ochrany přírody s dalšími obory. Stál u zrodu FOP a je v něm aktivní po celou dobu jeho činnosti.

Když se v kruzích českých ochranářů řekne „LIFE“, mnohým se v hlavě roztočí kolotoč unikátních vzpomínek. Někdy radostných při pomyšlení, co všechno se díky tomuto finančnímu programu EU podařilo udělat, někdy traumatických při připomenutí probděných nocí strávených prokazováním hodinových výkazů a vyplňováním tabulek pro Evropskou komisi. Tento dotační program formoval naši moderní ochranu přírody víc, než si často chceme připustit. Nyní se však nad ním stahují mračna a otevřeně se mluví o jeho pravděpodobném konci, či minimálně zásadním osekání a pohlcení novými obřími unijními dotačními tituly – Evropským fondem pro konkurenceschopnost a Národními a regionálními plány partnerství. Plyne to z oficiálního návrhu Evropské komise na nový Víceletý finanční rámec pro období 2028–2034, který Komise představila v červenci 2025 a o kterém se nyní vedou v Bruselu tvrdé boje. Cílem je směřování 35 % celého rozpočtu EU na klima a životní prostředí při proklamovaném zjednodušení byrokracie, větší flexibilitě a masivnější integraci ekologie do průmyslu a regionálního rozvoje. Je tedy nejvyšší čas se zastavit, ohlédnout se a analyticky si rozebrat, co jsme to vlastně měli a o co pravděpodobně přijdeme.

OD NESMĚLÝCH KRŮČKŮ K LIFE+

Abychom pochopili fenomén LIFE, musíme se trochu ponořit do historie. Program spatřil světlo světa v roce 1992 jako výhradní finanční nástroj Evropské unie určený čistě pro životní prostředí. Žádné kompromisy s regionálním rozvojem, žádné stavění cyklostezek pod rouškou ekologie. Čistá příroda, klima a inovace. A ano, stalo se to v zásadním roce 1992, kdy byla přijata globální úmluva o biologické rozmanitosti, evropská směrnice o stanovištích i český zákon o ochraně přírody a krajiny.

Česká republika do tohoto vlaku naskočila oficiálně se svým vstupem do EU v roce 2004, ačkoliv první kontakty v rámci předvstupních fondů probíhaly už dříve. Skutečný zlom ale přineslo období let 2007–2013 pod hlavičkou LIFE+. Proč tenkrát přibylo to plus? Evropa si uvědomila, že chránit jen jednotlivé druhy nestačí, a zaměřila program více na celá stanoviště, komunikaci, osvětu a zastavení úbytku biodiverzity jako celku.

V těch prvních letech jsme v Česku tak trochu tápali. Napsat projekt, navíc v angličtině, a obhájit ho v celoevropské konkurenci, to byla pro mnohé organizace zvyklé na lokální dotace nedostižná meta. Ale učili jsme se rychle. Vznikly první ikonické projekty, ať už šlo o ochranu termofilních stanovišť, obnovu rašelinišť na Šumavě nebo snahu o záchranu ohrožených druhů. Zjistili jsme, že LIFE není jen o tom „dostat peníze na vyřezání křovin“. Byl to program, který nás donutil začít o ochraně přírody přemýšlet jinak. Evropsky.

LIGA MISTRŮ ČESKÉ OCHRANY PŘÍRODY

Co vlastně dělá LIFE tak výjimečným? Tento program nikdy nebyl koncipován tak, aby plošně a trvale financoval běžnou péči o krajinu. Od toho jsou tu jiné nástroje. Smyslem LIFE bylo vždy přijít s něčím inovativním, nastartovat změnu, vyzkoušet metodiku, která se pak stane standardem, a propojit aktéry, což se ukazuje být tím nejdůležitějším aspektem skutečně úspěšných ochranářských projektů.

Zatímco do té doby si každý stát, a někdy i každý region, chránil svou přírodu, nebo spíš její vybrané části, tak nějak po svém, LIFE vyžadoval přesah. Donutil českého ochranáře zvednout telefon a zavolat kolegovi do Španělska nebo do Švédska, aby zjistili, že řeší úplně stejný problém s invazními druhy nebo s úbytkem tradiční pastvy. Vytvořil se fenomén sdílení dobré praxe.

Přínosy pro českou ochranu přírody jsou obrovské a hmatatelné. Také díky LIFE se u nás systematicky řeší ochrana suchých trávníků, do krajiny se vrátili divocí koně a pratuři, obrovským způsobem se

posunula obnova říčních ekosystémů a mokřadů. A co víc, LIFE projekty se naučily propojovat „tvrdá“ ochranářská opatření s těmi „měkkými“.

SROVNÁNÍ S DOMÁCÍM RYBNÍČKEM

Abychom plně docenili hodnotu programu LIFE, musíme ho postavit vedle ostatních evropských a národních dotačních struktur, jako je Operační program Životní prostředí (OPŽP), Program péče o krajinu (PPK) nebo nověji Národní plán obnovy (NPO). A tady narážíme na fascinující kulturní rozdíly v dotační filozofii, pro které si dovolím použít následující příměry.

OPŽP je náš spolehlivý, těžkopádný valník. Tečou přes něj obrovské peníze (násobně více než přes LIFE), bez kterých by se česká ochrana přírody už dávno zhroutila. Má ale jednu zásadní nevýhodu, protože je svázán obrovskou národní byrokracií, která je často „papežštější než papež“ (tedy než samotný Brusel). OPŽP je takový tabulkový. Měří úspěch na hektary vysekané trávy, kilometry odbahněných toků a počty vysazených stromků. Je rigidní. Pokud v projektu slíbíte, že vyřežete hektar šípků, ale v průběhu pěti let zjistíte, že pro daný druh motýla by bylo lepší ten šípek zachovat a vyřezat raději hloh vedle, v OPŽP máte obrovský problém, který může být vyhodnocen jako porušení rozpočtové kázně.

PPK a další drobné národní programy jsou naproti tomu snadno ovladatelné malé stroje. Jsou skvělé na hašení lokálních požárů (myšleno obrazně, samozřejmě), na zaplacení pastevce ovcí na obecním kopci nebo na stavbu žabích bariér. Jsou ale finančně podvyživené a chybí jim dlouhodobý horizont a koncepčnost.

A pak je tu LIFE. Kdyby OPŽP byl valník a PPK moped, LIFE je kabriolet s otevřenou střechou. LIFE je svobodný, svobodomyslný, rychlý a výkonný. Vymyká se jiným typem soutěživosti. OPŽP má jasnou alokaci pro ČR. Když splníte (často absurdní) kritéria, peníze dostanete. V LIFE soutěžíte s celou Evropou. Projít sítem Evropské komise a Evropské výkonné agentury pro klima, infrastrukturu a životní prostředí (CINEA) znamená, že váš projekt je skutečně špičkový. Je to známka kvality.

I když se to při prvním pohledu na unijní formuláře nezdá, LIFE je obsahově extrémně flexibilní. Komisi totiž zajímá dopad. Pokud zjistíte, že vaše původní metodika nefunguje, můžete projekt po domluvě s monitorem překopat. Monitorové jsou jakýmisi strážnými (anděly) projektu. Zajímají je živí motýli, ne přesně dodržené označení faktury za pilu, pokud výsledek dává smysl.

Zatímco z OPŽP povětšinou nezaplatíte potřebná „měkká“ opatření, jako je kampaň, setkávání s lidmi, komunitní práci ani pořádné webovky (nebo jen velmi obtížně), LIFE na nich přímo stojí. Ví, že bez komunikace a práce s veřejností je ochrana přírody dlouhodobě neudržitelná.

Samozřejmě, LIFE má i své stinné stránky. Tou největší je spolufinancování. Evropa většinou zaplatí 60–75 % nákladů. Sehnat zbytek je v českých reáliích často nadlidský úkol. Ministerstvo životního prostředí ČR historicky vytvořilo program na kofinancování, ale jeho administrativní proces běží po úplně jiných kolejích než ten bruselský. Úspěch v národním kole neznamená logicky úspěch v „ostré“ soutěži, ale platí to překvapivě i naopak.

ZPRÁVY Z BRUSELSKÉHO BOJIŠTĚ

Zlatá éra se ale možná chýlí ke konci. Evropská unie se momentálně připravuje na nový Víceletý finanční rámec a zprávy, které prosakují z útrob Evropské komise, budí v ochranářských kruzích oprávněné zděšení. Ve jménu „zjednodušení“ a „zvýšení konkurenceschopnosti“ se plánuje radikální řez.

Diskutuje se o sloučení více než padesáti evropských programů do jednoho obrovského balíku. Do jakéhosi gigantického národního fondu, kde by si každý členský stát sám rozhodoval, kam peníze nasměruje. Pro ochranu přírody je to velmi černý scénář.

Pokud LIFE ztratí svou exkluzivitu, centrální řízení a vyhrazený rozpočet, pravděpodobně zanikne v nepřehledné změti národních zájmů. Představte si, že o ty samé peníze v jednom pytli bude bojovat resort průmyslu, dopravy a životního prostředí. Ruku na srdce – jak asi dopadne ochrana tetřívka nebo záchrana slatinišť v konkurenci s výstavbou dálnic, dotacemi na elektromobily nebo podporou průmyslových inovací?

Pohlcením programu LIFE neztratíme jen peníze. Ztratíme mezinárodní dohled, který členské státy často nutil dodržovat vlastní zákony (protože LIFE projekty se často vážou na plnění směrnic o ptácích a stanovištích transponované do naší legislativy). A ztratíme i komunitu. Kolem programu LIFE se za třicet let vytvořila celoevropská síť expertů, kteří sdílejí nadšení, data i zkušenosti. Pokud tuto agendu rozmělníme do národních programů, zavřeme se zpátky do našich národních hranic.

ŽIVOT PO LIFE

Dopad pravděpodobného ukončení nebo drastické marginalizace programu LIFE bude pro českou ochranu přírody bolestivý. Hrozí nám několik věcí. Především se bude těžko hledat prostor pro komplexní projekty. Zůstanou nám nástroje na konkrétní přímá opatření, ale ztratíme nástroj na propojování vědy, terénní praxe a práce s místní komunitou v jednom balíku. Zadruhé může dojít k odlivu mozků. Naučit se řídit velký mezinárodní LIFE projekt vyžaduje obrovské penzum znalostí. Jsou to léta mravenčí práce. Pokud tento typ projektů zmizí, experti, kteří jsou dnes rozeseti po neziskovkách i státních institucích, z oboru pravděpodobně odejdou, protože vypisovat dokola šablony pro OPŽP je pro kreativní mozky z dlouhodobého hlediska ubíjející. A za třetí hrozí izolace. Bez nutnosti přeshraniční spolupráce, kterou LIFE vynucoval, můžeme z hlediska přesahu a inovací zakrnět. Říká se, že ochrana přírody nezná státní hranice, ale dotační systémy rozhodně ano.

PENÍZE NEBO ŽIVOT

Program LIFE nikdy nebyl bez chyb. Stresoval nás účetními výkazy, nutil nás prokazovat neprokazatelné a strašil nás přísnými audity. Přesto to byl a stále je ten nejlepší nástroj pro invenční a dopadovou ochranu přírody, jaký byl v Evropě zaveden.

Pokud program LIFE padne za oběť snaze o zjednodušení administrativy a politickému tlaku na průmyslovou konkurenceschopnost, přijde evropská příroda o svého nejdůležitějšího advokáta. Naší domácí ochraně přírody nezbývá než se na tento černý scénář připravit, tlačit na naše politiky, aby se v Bruselu za zachování programu ještě poprali, a pokusit se to nejlepší z filozofie LIFE, tedy komplexnost, flexibilitu a mezinárodní přesah, nějakým zázračným způsobem implementovat do našich národních dotací.

Bude to bolet. Ale příroda si nakonec bude muset poradit. Otázkou zůstává, jak si bez programu LIFE poradíme my.

OHLÉDNUTÍ ZA PROJEKTEM MILITARY LIFE A PROGRAMEM LIFE OBECNĚ

LENKA DVOŘÁKOVÁ, MARTA KOTECKÁ MISÍKOVÁ, PAVEL MARHOUL

RNDr. LENKA DVOŘÁKOVÁ, Ph.D.
Kromě výzkumu na Ústavu pro životní prostředí od roku 2019 působí v neziskové organizaci Beleco, kde se věnuje ochraně terestrických nelesních biotopů a otázce jejich vhodného disturbančního managementu. Ráda propojuje praktickou ochranu lokalit s dobrovolnictvím a zážitkovou pedagogikou, věnuje se osvětě a popularizaci ochranářských témat.

Mgr. MARTA KOTECKÁ MISÍKOVÁ
Pracuje jako projektová manažerka v organizaci Beleco. Vedla projekt Military LIFE for Nature a nyní se podílí na navazujících aktivitách v některých projektových územích.

Mgr. PAVEL MARHOUL
Během desetiletého působení na Agentuře ochrany přírody a krajiny ČR se zabýval druhovou ochranou, zaváděním problematiky záchranných programů pro ohrožené druhy do praxe a vytvářením soustavy Natura 2000. Od roku 2008 do současnosti působil v neziskových organizacích (Daphne ČR - Institut aplikované ekologie a Beleco), věnuje se otázkám vztahu biodiverzity a managementu krajiny. Snaží se přispět k renesanci tradičních, ale v současnosti okrajových nebo legislativou znemožněných způsobů managementu.

V organizaci Beleco se mimo jiné zaměřujeme na ochranu přírody in situ. Skrze naše projekty podporujeme jak ohrožené vlajkové druhy, tak ohrožené nelesní biotopy. V současnosti máme zkušenost s několika projekty LIFE, a to v roli žadatelů i partnerů. Tím úplně prvním byl projekt Military LIFE for Nature, na kterém jsme pracovali v letech 2016 až 2022. Jeho cílem byla obnova otevřených biotopů a zajištění následné udržovací péče na biologicky cenných lokalitách v ČR sloužících v minulosti jako vojenské výcvikové prostory. Zelená pro tento projekt v rámci programu LIFE předurčila tematické směřování naší organizace na mnoho dalších let až do současnosti, a tak se pro nás Military LIFE stal nejen obsahově stěžejní, ale i srdeční záležitostí. V tomto příspěvku nabízíme ohlédnutí za jeho největšími přínosy i celkové zhodnocení zkušeností s programem LIFE jako takovým.

MILITARY LIFE A JEHO PŘÍNOSY

Zájmových lokalit v rámci projektu bylo pět: Pánov u Hodonína, Načeratický kopec u Znojma, Mašovická střelnice spolu s Havranickým vřesovištěm v Národním parku Podyjí a Blšanský chlum v okrese Louny. Na těchto lokalitách se (stejně jako na řadě dalších v Česku) díky dlouhodobé disturbanční aktivitě armády dochovaly vzácné nelesní biotopy jako písčiny nebo suché krátkostébelné trávníky, a to na nebývale rozsáhlých plochách. (Jen v případě Havranického vřesoviště nešlo o území s vojenskou historií, sloužilo jako doprovodná lokalita k Mašovické střelnici.)

Nová tvář PP Pánov na konci projektu – jemná lesostepní mozaika se širokou škálou stanovišť od obnažených písčin a stepních trávníků až po remízky poskytující stín, v kombinaci s efemerními tůněmi a mokřady (2021.) Foto Beleco

Na některých místech, zejména na Pánově bylo potřeba začít rozsáhlými obnovními zásahy v podobě odstraňování dřevin, vytrhávání pařezů a stržení vrchní vrstvy degradované půdy, neboť písčiny byly již z velké části zarostlé nálety dřevin. K následné péči o obnovené biotopy byly vybrány čtyři způsoby péče, které se v prostředí české ochrany přírody právě nově etablovaly: pojezdy těžkou a vojenskou technikou, motokros, pastva ovcí a koz na volno a pastva „divokých" koní. Výhodou těchto přístupů je jednak to, že umožňují vytvářet v prostředí tolik potřebnou heterogenitu. Ale také mohou být efektivní i na velkých plochách, jakými vojenské prostory často jsou, a to při relativně nízkých finančních nákladech, obzvlášť při zapojení místních komunit. Snahou projektu bylo právě také zapojení místních komunit a obyvatel do péče o tyto lokality a také zvýšení povědomí veřejnosti o přírodovědeckém významu opuštěných vojenských prostorů.

Volná pastva ovcí a koz na PP Načeratický kopec velmi prospívá místní populaci koniklece velkokvětého. Srovnání stanoviště před (2017) a po managementu (2019). Foto Beleco

Když nyní hodnotíme s odstupem času výsledky projektu, za jeho největší přínos považujeme rozsah, ve které se povedlo cílové biotopy obnovit. Pokud byste toto tvrzení chtěli zažít a vidět na vlastní oči, srdečně zveme k návštěvě přírodní památky Pánov, na které před začátkem projektu skomíraly jedny z posledních zbytků písčin u nás, z velké části již zarůstající borovým lesem a osikami. Díky projektu jsme zde mohli uskutečnit jednu z nejrozsáhlejších rekonstrukcí písčin v Česku na rozloze desítek hektarů. Samozřejmě spolu s tím se podařilo posílit populace vzácných druhů rostlin i živočichů jako jsou např. silenka lepkavá, pryskyřník ilyrský, lišaj pryšcový nebo vlha pestrá a lelek lesní. Překvapením navíc byla následná spontánní obnova mělkých stepních jezírek, která v kombinaci s písečnými dunami vytvořila z Pánova opravdovou ochranářskou raritu. Kromě pánovských písčin se na ostatních lokalitách v souhrnu podařilo obnovit suché trávníky nebo zlepšit jejich kvalitu na nižších stovkách hektarů a posílit na ně vázané populace druhů, například koniklece velkokvětého, večernice smutné, přástevníka svízelového nebo dudka chocholatého.

Dalším velkým úspěchem projektu bylo upevnění spolupráce s různými stakeholdery, zejména toho času průkopnické provázání činnosti ochrany přírody a motokrosových a military spolků. Za příklad dobré praxe může sloužit přírodní památka Načeratický kopec, kde se v úzké spolupráci s Krajským úřadem Jihomoravského kraje a místním motokrosovým spolkem podařilo nastavit všem stranám vyhovující dlouhodobou součinnost na ochraně suchých trávníků. Kromě pravidelných tréninků se členové spolku účastnili a stále účastní i různých drobných brigád v rámci péče o lokalitu. A během projektu se spolu s military nadšenci podíleli i na organizaci naší každoroční osvětové akce pro veřejnost, tzv. Dne otevřených stepí, která měla velký ohlas u široké veřejnosti a díky možnosti svézt se na vojenské technice nebo vidět kroužkování ptáků byla oblíbená zejména rodinami s dětmi. Dalším místním stakeholderem úspěšně zapojeným do projektu byli soukromí zemědělci hospodařící v ekologickém režimu, kteří nám zde během projektu zajišťovali udržovací péči v podobě toulavé pastvy ovcí a koz. A díky úspěšnému převedení obnovených trávníků do LPIS mohou tuto péči zajišťovat pro ochranu přírody i dlouhodobě do budoucna.

Na projektu Military LIFE si vůbec ceníme toho, jak komplexně jsme v něm mohli provázat komunikační a osvětovou činnost spolu s ochranářskou praxí. V rámci komunikace s místními obyvateli jsme opakovaně pořádali vycházky po lokalitách s odborným výkladem. Díky projektu jsme mohli zorganizovat i pět pracovně-vzdělávacích akcí ve spolupráci s Hnutím Brontosaurus, na kterých se do péče o lokality zapojili dobrovolníci z celé republiky. Tito lidé nejrůznějšího vzdělání a profesí si zažili stepi či písčiny na vlastní kůži včetně přespání, vyzkoušeli si různé ochranářské managementy v praxi, pozorovali

Vojenská technika nebyla v projektu jen managementovým nástrojem, během osvětových Dnů otevřených stepí na PP Načeratický kopec sloužila i jako atrakce pro veřejnost (2020). Foto M. Jedličková

atraktivní vlhy přímo při hnízdění a mnoho jiného, a odvezli si tak vztah k lokalitě i zážitky na celý život. Z části financí na obnovených lokalitách vznikly odpočívadla pro veřejnost spolu s poutavými informačními tabulemi, v rámci projektu vznikl web o ochraně přírody v bývalých vojenských prostorech, probíhala kampaň na sociálních sítích a na akcích bylo kromě živé diskuse rozdáno mnoho popularizačních materiálů o ochraně přírody. Své výsledky přinesla i diskuse o ochraně přírody ve vojenských prostorech v rámci kulatého stolu, u kterého se sešli stakeholdeři napříč státními i nestátními sférami včetně Ministerstva obrany, a úspěch zaznamenala i závěrečná konference pro odbornou veřejnost.

CO LIFE MŮŽE DÁT (A VZÍT)

Program LIFE může nabídnout především vysoké finanční dotace a delší časový rámec pro realizaci projektu, což, jak jsme se sami přesvědčili, dává prostor pro ambiciózní a komplexní revitalizační projekty. Kromě toho LIFE klade velký důraz na dlouhodobou udržitelnost, což řešitele motivuje k plánování managementu i za časový rámec projektu. V našem případě to vedlo k navázání dlouhodobé spolupráce s různými místními spolky a zemědělci, kteří i po skončení projektu o lokality nadále pečují. Každá z lokalit se vyvíjí dál vlastním životem a my se na ně rádi vracíme a pouštíme se i do návazných projektů (např. do společné pastvy s Českou společností ornitologickou na Pánově), které ochranářský management dále rozvíjejí.

Projekty LIFE jsou poměrně administrativně vstřícné a flexibilní. Dobrou zkušenost máme se systémem externích monitorů, kteří nám byli podporou při řešení ekonomických a administrativních nejasností. Zatímco v jiných dotačních programech kontroly běžně bazírují na detailech, při řešení našich projektů LIFE bylo klíčové především dosažení slíbeného výsledku, a i změny například v použitém ochranářském managementu nám byly bez problémů akceptovány. Díky tomu jsme v Military LIFE mohli i do velké míry s různými novátorskými ochranářskými přístupy experimentovat – například s různými přístupy potírání invazního akátu nebo s různou intenzitou disturbančních pojezdů – a získali jsme tak mnoho cenných zkušeností do budoucna, které sdílíme skrze případové studie, odborné publikace i konference (to a mnohem více najdete ve výsledcích a výstupech projektu zde).

Co se týče toho, co LIFE může vzít, není toho z hlediska řešitele mnoho. I když pravdou je, že pouhá příprava žádosti představuje velkou investici času a úsilí (v řádu měsíců), která nemusí být korunována úspěchem. Z našeho pohledu menšího spolku vůbec největším problémem je na LIFE vůbec dosáhnout, a teď myslíme finančně. Financování ze strany Evropské komise 60%, respektive 75% (podle typu projektu) je pro menší organizace na hranici dosažitelnosti. Při psaní žádosti pak řešitel stojí před menším problémem specifickým pro země nemající euro, kdy všechny náklady přepočítává z korun na eura a jen velmi těžko dopředu odhaduje kurz, který bude v době realizace.

Za tu dobu, co sledujeme průběh našich i jiných projektů LIFE, si čím dál více uvědomujeme, že projekt LIFE s sebou nese (jako ostatně všechny velké ochranářské projekty) i jisté riziko pro ochranu přírody, pokud je nevhodně uchopen. Z našeho pohledu jde zejména o případy, kdy se potenciál velké finanční dotace rozdrobí na mnoho lokalit a/nebo nepromyšlený management s pouze dočasným efektem. Potenciál projektů LIFE je obrovský. Pokud není využit, nejen, že jde o neefektivně utracené peníze, ale zároveň bere možnost v budoucnu po tzv. dobu udržitelnosti projektu LIFE žádat pro danou lokalitu o jiné dotace z evropských zdrojů. Projekt LIFE, ať povedený či nikoliv, na dané lokalitě do velké míry dočasně uzavírá některé možnosti financování potřebné ochranářské péče.

JE LIFE NAHRADITELNÝ?

Pokud máme shrnout naše zkušenosti, program LIFE nabízí jedinečnou možnost financování pro komplexní, ambiciózní, rozsáhlé obnovní projekty včetně těch vyžadující velmi nákladná ochranářská opatření. Oproti jiným dotačním programům je systematičtější a předvídatelnější co do vyhlašování výzev, kdy v podstatě každý rok může potenciální žadatel počítat s možností podat žádost o projekt v rámci dlouhodobě ustálených ochranářských témat. Oproti jiným projektům je také flexibilnější a přívětivější v administrativě a platí rutinně i osobní náklady, díky čemuž může hrát zásadní roli při udržování cashflow menších neziskových organizací jako je ta naše. Jak mimo jiné ukazuje aktuální situace na českém Ministerstvu životního prostředí, program LIFE coby záležitost řízená Evropskou komisí přináší určitou stabilitu, která vyvažuje výkyvy protiochranářských nálad na vnitrostátní politické scéně. Program LIFE je v našich očích nenahraditelný a pokud skončí, jak bylo avizováno, je to pro ochranu přírody velká ztráta. V českém i celoevropském měřítku.

Military LIFE for Nature LIFE15 NAT/CZ/001028

LIFE CORCONTICA: ŽIVOT PRO KRKONOŠSKÉ LOUKY

ZÁBOJ HRÁZSKÝ, TOMÁŠ JANATA

Mgr. ZÁBOJ HRÁZSKÝ
V DAPHNE – Institut aplikované ekologie se věnuje mapování biotopů, monitoringu vegetace a projektovému řízení pro zachování pestrosti nelesních biotopů. Podílel se na projektech Ústavu systémové biologie a ekologie, Botanického ústavu a PřF UK, kde je členem skupiny obrazové a laboratorní spektroskopie tilspec.cz. Zajímá se o kvantifikaci změn vegetace, jak z pozemních měření, tak z obrazových dat pořízených bezpilotními prostředky. Od roku 2024 pracuje jako botanik pro AOPK ČR, RP Vysočina na Správě CHKO Železné hory v Nasavrkách.

Ing. TOMÁŠ JANATA
Mezi lety 2008-2023 se na Správě KRNAP věnoval systematizaci péče o horské bezlesí. Byl garantem i vedoucím řady projektů PPK, POPFK, LIFE CORCONTICA, OPŽP. Vedle aktivit spojených s managementem luk zajišťoval aktualizaci ÚSES všech tří úrovní pro celé území KRNAP a jeho OP, včetně rozvoje konceptu antropogenně podmíněných prvků. Dalšími oblastmi profesního zájmu byly invazivní rostliny, agrární tvary v krajině a historický vliv člověka na proměny krajiny.

První projekt LIFE na území národních parků v České republice s akronymem LIFE CORCONTICA bezesporu patří mezi významnější ochranářské projekty realizované v posledních desetiletích v Krkonoších. Spojil praktickou péči o horské louky s výzkumem, monitoringem a spoluprací s místními hospodáři. Nejen, že se podařilo řádově navýšit objem žádoucí péče o ohrožené horské louky z desítek na stovky hektarů, ale zároveň přispěl k dlouhodobé harmonizaci činnosti Správy Krkonošského národního parku a krkonošských hospodářů vč. uživatelů a správců vodních toků Krkonoš. Postupy vytvořené a vyladěné v průběhu realizace se dosud uplatňují v již třetí generaci projektů na podporu šetrného hospodaření na krkonošských loukách. V tomto článku jsou rekapitulovány záměry, výsledky a přínosy projektu a shrnuty zkušenosti, jak podporovat aktivní péči o cenné luční biotopy v aktuálních socioekonomických podmínkách. I přes počáteční obtížné nastavování projektových procesů lze za největší přínos aktivit označit, že vedle konkrétních výstupů byl projekt zároveň hlavní platformou pro ustavení dlouhodobé spolupráce soukromníků a ochranářů při péči o krkonošské bezlesí včetně vodních toků.

VÝVOJ A OHROŽENÍ HORSKÝCH LUK

Krkonošské horské louky představují jedinečný typ nelesních biotopů střední Evropy. Dodnes přetrvávající kvalita krkonošských luk je výsledkem dlouhodobé synergie lidských a přírodních sil. Během posledních osmi staletí postupně nabývala na významu lidská síla ve svých přepestrých formách, touha po životním prostoru, po přežití. Lidé a jejich rodiny přeměňovaly vzdálenou jedinečnou horskou krajinu na okraji areálu řady kultur na mozaiku tvořenou lesy obklopující zemědělsky obhospodařované luční enklávy. Zásadní skokový rozvoj lučních enkláv započal kolem poloviny 16. století příchodem kolonistů z alpských zemí. V duchu alpského budního hospodaření enklávy poskytovaly životní i zemědělský prostor horalům, i jejich pasoucímu se dobytku závislém po dlouhé zimní období na místní hubené produkci sena. Díky velmi citlivému vnímání přírody a po generace zdokonalovanému hospodaření vznikla mimořádná rostlinná společenstva obohacená o lokální endemity včetně druhů s tradičním výskytem nad horní hranicí lesa. Po druhé světové válce bohužel došlo k zásadní změně ve využívání horské krajiny. Odsun většiny horských hospodářů spolu s poválečnými společenskými a socioekonomickými změnami postupně vedly k téměř úplnému zániku tradičního stylu života a tedy i hospodaření na většině lučních enkláv. Bez vnímavé péče životně závislých rodin začaly louky podléhat konkurenčně silným druhům rostlin, spontánně zarůstat dřevinami. V příznivějších polohách louky naopak degradovaly přílišnou intenzitou socialistické zemědělské kolektivizace. Zanikala původní vegetační struktura a spolu s ní na některých místech ustoupila i řada typických druhů rostlin a nejspíše i na ně vázaných bezobratlých živočichů.

Z dlouhodobého hlediska jsou horské louky nejen významným útočištěm biodiverzity, ale také důležitým krajinotvorným prvkem. Ovlivňují vodní režim krajiny, poskytují prostor pro rekreaci a vytvářejí charakteristický ráz krkonošské krajiny. Ukázalo se, že tyto biotopy jsou více kulturní než čistě přírodní krajinou, a že jejich udržení vyžaduje aktivní a citlivou péči.

Léty vypozorovaná a později daty podložená ohrožení motivovala pracovníky Správy KRNAP a přizvané experty k odklonu od konzervativní směrem k aktivní ochraně horských luk. Takřka po třiceti letech od změny ochranářského paradigma, díky postupnému získávání praktických zkušeností i teoretických poznatků došlo v Krkonoších ke kvalitativnímu i kvantitativnímu skokovému posunu péče díky programu LIFE+ na podporu evropsky významných stanovišť a druhů.

PROJEKT LIFE CORCONTICA

Projekt LIFE CORCONTICA byl realizován na podporu předmětů ochrany evropsky významné lokality Krkonoše v období od června 2012 do dubna 2018. Jeho hlavním cílem bylo vytvořit podmínky pro dosažení příznivého stavu vybraných stanovišť a druhů soustavy Natura 2000. Projekt se zaměřil zejména na tři typy lučních stanovišť: druhově bohaté smilkové louky na silikátových podložích, extenzivní sečené louky nížin a podhůří a horské sečené louky. Dále podpořil dva druhy, a sice hořeček mnohotvarý český propracovaným systémem péče o poslední lokalitu výskytu a vranku obecnou zprůchodněním vybraných toků (viz obr. 1). Významným výstupem bylo vytvoření informačního systému LUHOP (luční hospodářský plán). Ten umožňuje dlouhodobě sledovat stav předmětů ochrany, efektivně plánovat i realizovat praktická opatření. Logika adaptivního managementového cyklu je v systému propojena s geografickým systémem a databází číselníků a uživatelských formulářů. Umožňuje lokalizovat jednotlivá opatření v prostoru i čase a díky modulům pro monitoring a audit vyhodnotit pomocí ukazatelů (indikátorů) míru dosahování dříve vytyčených cílů.

Celkový rozpočet projektu překročil tři miliony eur, přičemž Evropská unie přispěla třemi čtvrtinami finančních prostředků. Nositelem projektu byla Správa Krkonošského národního parku, která zajišťovala realizaci přímých opatření. Koordinaci aktivit a realizaci monitoringu prováděli pracovníci nevládní expertní organizace DAPHNE – Institut aplikované ekologie a harmonizaci s právním řádem a státní ochranou přírody zajišťovalo Ministerstvo životního prostředí. Projekt zahrnoval celkem 24 dílčích aktivit od přípravných analýz přes praktické zásahy v terénu až po monitoring a osvětové aktivity.

OBNOVA PÉČE O HORSKÉ LOUKY

Obnova hospodaření na krkonošských loukách byla jedním z hlavních praktických úkolů projektu. Velká část cílových ploch nebyla desítky let pravidelně obhospodařována, což vedlo k jejich postupné degradaci. Na mnoha lokalitách bylo nejprve nutné odstranit náletové dřeviny a potlačit invazní nebo expanzivní rostliny, zejména šťovík alpský jako na obr. 2. Součástí obnovních prací byly také rekonstrukce historického systému stružek, které regulují vodní režim na horských loukách. V průběhu projektu bylo obnoveno více než 18 kilometrů odvodňovacích struh a z luk bylo odstraněno přibližně 200 tun kamenů. Tyto práce výrazně usnadnily následné zemědělské využívání ploch. Základním principem péče se stala kombinace pravidelné seče a extenzivní pastvy v co nejpestřejších škálách času, prostoru i vzájemného střídání. Na vybraných lokalitách probíhalo i jarní vláčení porostů, cílené ponechávání části ploch bez péče na podporu bezobratlých nebo potlačování dominantních typů vegetace. Velký důraz byl kladen na spolupráci s místními hospodáři, kteří byli do realizace péče přímo smluvně zapojeni a také byli podpoření výpůjčkou pořízené specializované horské techniky na výrobu sena. Propojení ochranářských

Obr. 1: Zprůchodnění toků pro druh vranka obecná jakožto předmět podpory EVL Krkonoše. Ústí Albeřického potoka do Úpy. Nahoře stav před realizací a dole po realizaci opatření v rámci projektu LIFE CORCONTICA. Foto archiv Správa KRNAP

Obr. 2: Selektivní kosení květenství invazního šťovíku alpského s cílem snížit zásobu diaspor v semenné bance při ošetření plochy v ekologickém zemědělství bez možnosti použití herbicidu. Foto archiv Správa KRNAP

opatření s reálným hospodařením se osvědčilo jako klíčový předpoklad dlouhodobé udržitelnosti péče o horské louky. Celkem bylo obnoveno přibližně 540 hektarů lučních stanovišť. Z toho 315 hektarů připadalo na smilkové louky, 25 hektarů na extenzivní sečené louky a 202 hektarů na horské sečené louky. V rámci projektu byly vypracovány detailní plány pro 47 lokalit tj. 360 ha, které definují vhodný způsob péče o jednotlivé typy luk. Současně vzniklo 11 faremních plánů hospodaření, upravující mimo jiné i péči o 139 hektarů smilkových luk. Do péče o louky bylo zapojeno nejméně 37 hospodářů pachtýřů včetně vlastníků pozemků. Během projektu bylo realizováno více než čtyři tisíce jednotlivých pracovních operací. Přibližně sedmdesát procent zásahů tvořila pastva hospodářských zvířat, která se ukázala jako klíčový nástroj pro udržení druhově bohatých smilkových a trojštětových trávníků.

SLEDOVÁNÍ DOPADŮ OPATŘENÍ

Pro zjištění dopadů opatření na kvalitu cílových stanovišť byl ve spolupráci s anglickými a holandskými kolegy vyvinut soubor lokálně specifických ukazatelů - indikátorů. Základním principem bylo sledovat podíl nejzachovalejší vegetace (příklad je na obr. 3) na jednotlivých lokalitách, zastoupení typických lučních druhů a změny v druhovém složení porostů na gradientu mezi touto zachovalou vegetací a degradovanými částmi porostů. Terénní práce zahrnovaly fytocenologické záznamy, transektové sledování a hodnocení kvality vybraných fragmentů vegetace. Celkem byly dle závěrečné zprávy z monitoringu analyzovány záznamy vegetace z min. 88 transektů a 28 fytocenologických snímků z období let 2013–2017. Pozorování byla srovnávána mezi začátkem projektu a jeho závěrečnou fází, aby bylo možné posoudit změny v kvalitě porostů v závislosti na provedených opatřeních.

Vedle vegetace byl sledován také stav společenstev bezobratlých, která představují citlivý indikátor změn v lučních ekosystémech. Monitoring probíhal v letech 2013–2016 na celkem 29 lučních enklávách v Krkonošském národním parku. Na jednotlivých lokalitách byly vytyčeny monitorovací body, jejichž počet odpovídal velikosti enklávy a rozmanitosti biotopů. Ke sběru dat byly použity standardní entomologické metody – smýkání vegetace, zemní pasti, světelné lapače pro noční motýly a transekty pro motýly s denní aktivitou. Kombinace těchto metod umožnila zachytit široké spektrum skupin bezobratlých a analyzovat jejich reakci na změny v managementu luk.

Součástí projektu byl také plošný monitoring stanovišť založený na analýze segmentů vrstvy mapování biotopů. Pro vybrané segmenty byly zaznamenávány charakteristiky stanoviště a výskyt indikátorových druhů. Celkem bylo ověřeno více než 500 segmentů, u min. 450 z nich byla zaznamenána charakteristika cílového stanoviště a seznam sledovaných druhů. Na části ploch byl monitoring v roce 2016 zopakován, aby bylo možné zachytit změny v průběhu projektu. V rámci tohoto šetření bylo evidováno téměř 6700 výskytů sledovaných druhů. Přibližně u 10 % lokalit bylo zaznamenáno ohrožení stanoviště v důsledku opuštění hospodaření nebo postupného zarůstání.

Obr. 3: Horská trojštětová louka v příznivém stavu s aspektem jestřábníku oranžového a pětiprstky žežulník. V pozadí panorama Studniční hory a Sněžky. Foto archiv Správa KRNAP

Analýza hodnot ukazatelů kvality vegetace obhospodařovaných a opuštěných porostů ukázala, že během realizace projektu se podařilo zastavit degradaci porostů s péčí. Teprve po úpravě hospodaření v závěru projektu (zvýšení podílu pastvy skotu) a až při dalším cyklu odečtů hodnot v roce 2022 se podařilo na obhospodařovaných plochách prokázat i statisticky významné zlepšení stavu vegetace. Frekvence typických druhů zůstala na lokalitách s realizovaným managementem stabilní, zatímco na plochách bez zásahů došlo k jejímu poklesu. Tento výsledek odpovídá předpokladu, že obnova druhově bohatých horských luk je dlouhodobý proces a krátkodobé projekty mohou především stabilizovat stávající stav. Monitoring úspěšně doložil, že zavedený způsob hospodaření omezí úbytek typických druhů a vytváří podmínky pro jejich další dlouhodobé udržení.

Výsledky sledování bezobratlých potvrdily, že druhová pestrost a abundance jednotlivých skupin jsou ovlivňovány péčí, strukturou vegetace nebo lokálními podmínkami prostředí. Výsledky analýzy zejména zdůraznily význam heterogenního hospodaření a mozaikové struktury porostů, která poskytuje různým skupinám organismů vhodné mikrohabitaty. Monitoring zároveň identifikoval vybrané druhy bezobratlých, které mohou sloužit jako bioindikační druhy pro dlouhodobé sledování kvality lučních stanovišť.

Významným přínosem projektu je metodický rámec pro adaptivní management krkonošských luk. Monitoring byl totiž navržen tak, aby jeho výsledky bylo možné využívat přímo při plánování péče o jednotlivé lokality. Jednoduché indikátory kvality vegetace, pravidelné opakování terénních šetření a propojení biologických dat s informacemi o způsobu hospodaření umožňují reagovat na změny v krajině.

DALŠÍ PŘÍNOSY A VÝSTUPY PROJEKTU

Vedle samotných zásahů v terénu vznikla v rámci projektu rozsáhlá sada cca desítky metodických a popularizačních výstupů. Jejich cílem bylo shrnout dosavadní poznatky o péči o horské louky a zpřístupnit je hospodářům, pracovníkům ochrany přírody i širší odborné veřejnosti.

Jedním z nejvýznamnějších výstupů je

Obr. 4: Rozmetání kompostované mrvy. Podpora projektu LIFE CORCONTICA umožnila hospodářům investovat do vybavení. Množství bylo stanoveno pomocí dlouhodobých experimentálních ploch přímo v Krkonoších na základě sledování vlivu přísunu živin na květnatost horských luk. Foto archiv Správa KRNAP

publikace „Pestrolučník krkonošský – průvodce hospodáře na cestě ke květnatým loukám“. Tato příručka shrnuje praktické zkušenosti z managementu horských luk a vysvětluje principy jednotlivých zásahů, například mozaikovou seč, regulaci pastvy či hospodaření se živinami. Publikace zároveň objasňuje ekologické souvislosti jednotlivých opatření a jejich dopady na rostliny i bezobratlé živočichy vázané na luční biotopy.

Dalším důležitým výstupem je odborný soubor studií publikovaný ve sborníku Opera Corcontica, který systematicky

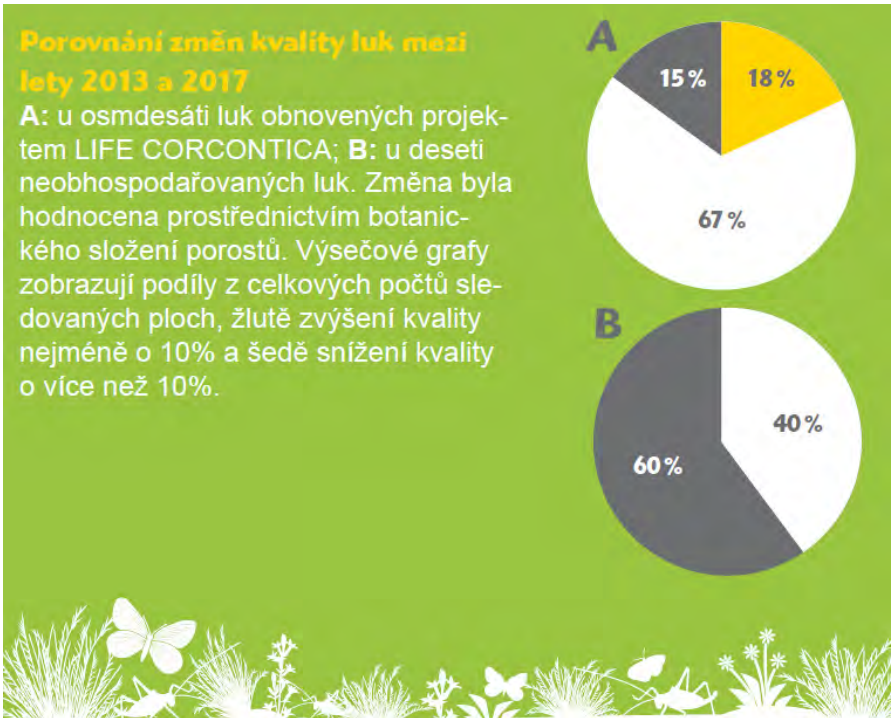

Obr. 5: Autor grafu Stanislav Březina, grafické zpracování Richard Watzka

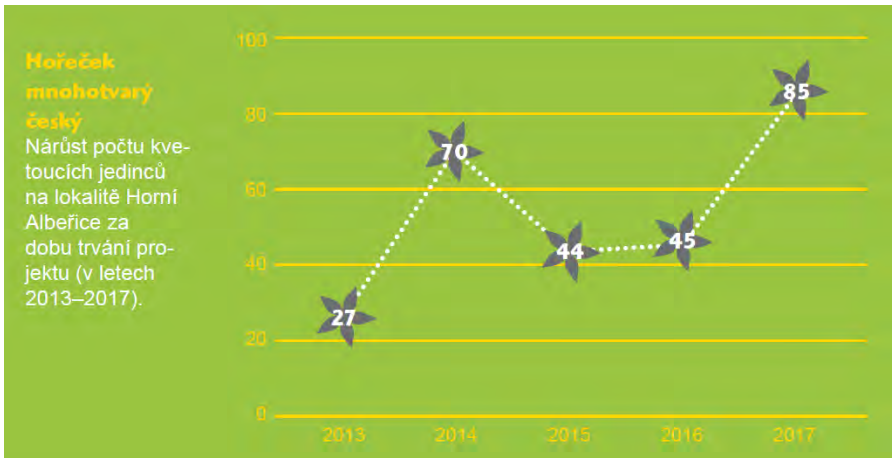

Obr. 6: Autor grafu Stanislav Březina, grafické zpracování Richard Watzka

shrnuje poznatky o ekologii krkonošských luk, jejich historii a možnostech managementu. Texty se věnují například adaptivnímu managementu, monitoringu lučních stanovišť, ekonomice hospodaření či roli farmářských plánů šetrného hospodaření. Tyto studie poskytují vědecké zázemí pro praktická rozhodnutí při péči o horské louky.

Součástí projektu byla rovněž rozsáhlá popularizační a osvětová činnost. Vznikly například tzv. krkonošské farmářské stezky, které propojují luční enklávy, hospodářské usedlosti a turistické trasy. Návštěvníci hor tak mohou poznat nejen přírodní hodnoty luk, ale také produkty místních hospodářů a význam tradičního hospodaření pro zachování krajiny.

Projekt navázal na dlouhodobý výzkum krkonošských luk, který probíhá od 70. let 20. století. V té době začali botanici a ekologové systematicky dokumentovat vegetaci horských luk a analyzovat vztahy mezi hospodařením, živinovým režimem a druhovou diverzitou. Důležitým poznatkem bylo zjištění, že samotné kosení často nestačí k obnově druhově bohatých společenstev. V mnoha případech je nutné kombinovat seč s pastvou nebo s cíleným doplňováním živin. Tradiční horské hospodářství totiž fungovalo v uzavřeném cyklu, kdy byly živiny z luk odnášeny v podobě sena, ale zároveň se na ně vracely ve formě chlévské mrvy. Moderní hospodaření tento cyklus často přerušilo. Proto projekt na vybraných lokalitách znovu zavedl velmi střídmé hnojení kompostovaným hnojem ilustrované na obr. 4, které pomáhá obnovit populaci druhů náročnějších na živiny a zároveň podporuje

Obr. 7: Zaměření trvalých ploch pro monitoring -vegetace na transektu na enklávě Husí Boudy. Foto Jiří Cupák, Archiv správy KRNAP

produkci kvalitního sena. Tento přístup vychází z poznatků dlouhodobého monitoringu i z experimentů prováděných v Krkonoších a v dalších horských oblastech Evropy.

UDRŽITELNOST VÝSTUPŮ A POHLED DO BUDOUCNA

Zkušenosti z projektu zároveň potvrzují, že management horských luk musí být pestrý a přizpůsobený konkrétním lokalitám. Kombinace seče, pastvy, regulace invazních druhů, údržby vodního režimu a občasného doplnění živin se ukazuje jako nejúčinnější způsob, jak zachovat vysokou druhovou diverzitu těchto stanovišť.

Výsledky projektu ukazují, že obnova péče o horské louky je možná pouze tehdy, pokud se propojí ochrana přírody s hospodařením místních farmářů. Projekt vytvořil funkční síť spolupracujících hospodářů, odborníků a institucí a ukázal, že i ve velmi náročných horských podmínkách lze obnovit dlouhodobé hospodaření. Postupy vytvořené a vyladěné v průběhu realizace se dosud uplatňují v již třetí generaci projektů na podporu šetrného hospodaření na krkonošských loukách a rozšiřují do dalších území. Je nanejvýše žádoucí kapitál v podobě zkušeností, vztahů a nastavení procesů realizačního týmu v území udržet a dále rozvíjet.

Pro další etapy péče je klíčové pokračovat v dlouhodobém monitoringu a zároveň rozvíjet ekonomické nástroje, které hospodářům umožní na horských loukách hospodařit. Jednou z cest je například propojení péče o krajinu s místní produkcí potravin a s návštěvnickým využíváním území. Krkonošské horské louky tak mohou zůstat nejen významným refugiem biodiverzity, ale i živou součástí kulturní krajiny nejvyšších českých hor.

LIFE Corcontica LIFE11 NAT/CZ/000490

PROJEKT LIFE FOR MINUARTIA

HANA PÁNKOVÁ

RNDr. HANA PÁNKOVÁ, Ph.D.
V současnosti pracuje v Botanickém ústavu AVČR, v.v.i. v Průhonicích a částečně v ČSOP Vlašim. Ve svém výzkumu se zaměřuje na populační biologii a ekologii ohrožených druhů rostlin, zejména na příčiny jejich ohrožení a možnosti jejich ochrany.

Byla hlavní řešitelkou projektu LIFE for Minuartia a vedoucí skupiny za Botanický ústav v projektu LIFE South Moravia. Nyní připravuje mezinárodní projekt LIFE for Jurinea.

Před nedávnem jsem byla oslovena, zda bych pro FOP nemohla zhodnotit náš projekt LIFE for Minuartia nikoliv z hlediska výsledků, ale z hlediska žadatele a hlavního řešitele. Tuto nabídku jsem velmi uvítala, protože se znepokojením sleduji plánované změny vedoucí ke zrušení tohoto programu a přesunu finančních prostředků pod národní programy. Kromě tohoto projektu jsme byli i partnery projektu LIFE SouthMoravia (LIFE18 NAT/CZ/000832) a dva mezinárodní projekty máme nyní podané (v jednom jsme hlavní žadatel, ve druhém partner), takže se nevyhnu srovnání s jednotlivými obdobími. Všechny projekty jsou ve výzvě Nature & Biodiversity, takže se vyjadřuji pouze k ní.

PROJEKT LIFE FOR MINUARTIA – ŽIVOT PRO KUŘIČKU

Projekt LIFE for Minuartia byl relativně malým projektem, jak z hlediska finančního (rozpočet byl 735 940 EUR), tak i z hlediska geografického. Zaměřoval se na záchranu českého endemického kriticky ohroženého druhu kuřičky hadcové (*Minuatia smejkalii*), který roste pouze na dvou lokalitách ve středočeském kraji. Kuřička hadcová je zároveň jedním z prioritních druhů NATURA 2000. Díky tomu jsme měli podporu z EU 75 %, dalších 15 % jsme obdrželi od Ministerstva životního prostředí ČR. Hlavním řešitelem byl Botanický ústav AVČR Průhonice, partnery projektu byl Český svaz ochránců přírody ZO Vlašim a Ministerstvo životního prostředí. Projekt byl zahájen 7. 7. 2016 a plánovaný konec byl 31. 12. 2020, nicméně z důvodu COVID19 byl prodloužen o 6 měsíců.

Hlavním cílem projektu bylo zahájit efektivní ochranu druhu pomocí revitalizace stanoviště, vytvořením záchranných populací (*ex situ* ochrany), posilování vybraných populací a reintrodukce druhu. Zároveň jsme chtěli podpořit pozitivní vnímání obou evropsky významných lokalit místními obyvateli, jako něčeho unikátního, co stojí za to chránit.

O získání prostředků na efektivní ochranu druhu jsme se pokoušeli dlouhou dobu, ale žádná výzva neumožňovala kombinovat aplikovaný výzkum, realizaci zásahů zaměřených jak na obnovu stanoviště, tak i cílenou podporu druhu, hodnocení dopadů

Obnažování hadcového podkladu na příkrých skalách v NPP Hadce u Želivky bylo fyzicky náročné, protože veškerá hmota se musela odvézt. Stahování směrem k vodě nebylo možné, protože se jedná o zdroj pitné vody. Foto Hana Pánková

Jedním z nových přístupů realizovaných v rámci projektu byla lesní pastva. Foto archiv ČSOP Vlašim

a zároveň považující vzdělávání a osvětu veřejnosti (jak široké, tak i odborné) za nedílnou součást ochrany přírody. Bez odborných znalostí nebylo možno druh efektivně chránit, ale výzkumu bylo zároveň málo na standardní vědecký projekt. Jediný program, který umožnil spojit výzkum, praxi a osvětu byl program LIFE. Výhodou bylo i to, že program podporoval testování ochranářských akcí, které nejsou zcela obvyklé. V rámci projektu jsme tak mohli zahájit inovativní program Záchranné pěstování v soukromých zahradách, který kombinuje osvětu s *ex situ* ochranou druhu a stal se klíčovým prvkem v projektu.

Prvním nezbytným krokem bylo studium biologie a ekologických nároků druhu, genetické diverzity populací, rizika hybridizace s příbuznými druhy v záchranných kulturách, rizika příbuzenského křížení v malých populacích (inbrední deprese) nebo rizika narušení lokálně adaptovaných genotypů (outbrední deprese). Zároveň jsme monitorovali stav stanoviště pomocí hodnocení druhového složení, měření teploty a vlhkosti půdy, zástinu lokality a hodnocení chemického složení půdy stanoviště. Na základě výsledků jsme poté realizovali a průběžně i upravovali managementové zásahy a práci s druhem.

Obnova území probíhala jak na současných lokalitách, tak i v částech, kde druh již vyhynul. Protože kuřička roste na otevřených prudkých hadcových skalách, byly veškeré práce fyzicky i technologicky velmi náročné. Hlavním cílem bylo otevřít stanoviště, snížit konkurenci a obnovit půdní chemismus půdy. Toho bylo docíleno pomocí výřezů náletových dřevin, kosení a lesní pastvy a obnažování hadcového podkladu – na skalách manuálně, na přístupných místech bagrem. Následovalo posílení populací a reintrodukce druhu. V začátcích jsme nevěděli, zda budeme posilování populací realizovat výsevem nebo výsadbou. Proto jsme velmi ocenili, že nebylo nutné metodu definovat hned při přípravě projektu, ale regulérně otestovat až při realizaci. Obdobně nebyl problém v průběhu realizace změnit typ managementu – původně plánované výřezy dřevin nebyly na jižních svazích realizovány, ale naopak jsme začali podporovat obnovu borového porostu. Ukázalo se totiž, že kvůli klimatické změně dochází na těchto částech k vysoké mortalitě jedinců a pro populace se stává vhodnějším stanoviště, které je částečně v polostínu.

Po celou dobu projektu jsme udržovali intenzivní kontakty zejména s místními obyvateli, ale i s širokou veřejností. Podařilo se nám vybudovat komplexní část zahradní expozice v návštěvnickém středisku EVL Želivka Vodní dům, která se využívá i pro výukové programy pro školy. Dále jsme vybudovali turistický přístřešek s informačními panely na hranici NPP Hadce u Želivky, realizovali (a stále realizujeme) exkurze na lokality, výstavy, setkání s místními obyvateli a mnoho dalších aktivit.

I díky komplexnosti projektu a intenzivnímu zapojení místních obyvatel jsme byli nominováni na ocenění nejlepších projektů LIFE Awards 2022 v kategorii NATURE. Přestože jsme nevyhráli, bylo to pro náš malý projekt velký úspěch.

Realizace projektu byla pro nás spouštěčem dalších návazných aktivit na lokalitách i na druhu. Stále pokračujeme na Záchranném pěstování v soukromých zahradách a péči o území. Významným počinem bylo rozšíření aktivit na hadcové těleso mimo NPP Hadce u Želivky a zapojení vlastníků:

Součástí projektu bylo i vytvoření výukových programů zaměřených na kuřičku hadcovou a hadcový fenomén v Návštěvnickém středisku EVL Želivka Vodní dům. Výukový program využívá ex situ populace kuřičky hadcové. Foto archiv ČSOP Vlašim

místního lomu Bernartice a Lesů ČR.
Více o projektu i návazných aktivitách naleznete na webu www.kuricka.cz

VÝHODY A NEVÝHODY PROGRAMU LIFE

Příprava projektu LIFE je poměrně náročná, protože vyžaduje podívat se na problematiku z různých úhlů pohledu a zhodnotit i širší souvislosti. Pro náš projekt zaměřený na lokálního endemita byly výzvou zejména potenciální přenositelnost výsledků do zahraničí či vztah k politickým dokumentům a strategiím na Evropské úrovni. Nepříjemnou povinností bylo připravit cost-benefit analýzu, analýzu rizik a proveditelnosti pro reintrodukce druhu. Spočítat ekonomický benefit z obnovy biotopu a návratu druhu na lokalitu byla výzva. Cost-benefit analýzu jsme pojali jako součást hodnocení ekosystémových služeb a socioekonomického dopadu a připravili její závěrečnou podobu při realizaci projektu ve spolupráci s externí firmou. Na druhou stranu nám nutnost tohoto nadhledu pomohla rozvinout lépe některé aktivity, zejména Záchranné pěstování v soukromých zahradách a využití *ex situ* populace ve Vodním domě pro vzdělávání a osvětu. Zároveň byla možnost nastavit délku projektu tak, aby se všechny potřebné aktivity zvládly realizovat.

Velmi nás překvapil a potěšil přístup „bruselského kontrolního úřadu“ (EASME, nyní CINEA), který nám již při prvním setkání, tzv. kick-off meetingu, ukázal, jaké jsou podle nich klíčové aktivity projektu a že je jejich úkolem nám pomoci dosáhnout cílů projektu. Slova **pomoc a zaměření** na cíl zde stojí za zdůraznění, protože se prolínaly oběma našimi projekty. Při realizaci projektu jsou určeny dvě doprovázející osoby – externí monitor zodpovědný za technickou stránku projektu a desk officer zodpovědný za ostatní části. Dříve probíhala každý rok osobní návštěva externího monitora přímo na lokalitách, kdy jsme s ním mohli bez obav diskutovat všechny vyvstalé problémy či zdržení. Zároveň nám pomáhal nastavit i administrativní věci, které byly pro naše instituce v roce 2016 ještě v některých bodech odlišné od evropského standardu. Jeho zkušenosti z jiných projektů a nadhled nás při společné diskuzi často nasměroval i do jiných aktivit. Toto byla po dlouhou dobu jedna z nesporných výhod programu, ale bohužel jsou již nyní návštěvy omezeny na 3x za projekt (začátek, polovina projektu a konec projektu), i konzultace v průběhu projektu již neprobíhají napřímo. Je to velká škoda, možnost průběžných konzultací (kontrol) byla velkým přínosem pro nalezení nových, často originálních řešení vzniklých problémů.

Druhým nesporným bonusem je **síťování projektů (networking).** Je to jeden z klíčových prvků pro šíření výsledků či sdílení metodických přístupů. V rámci obou projektů jsme síťování využívali hojně a přineslo nám velmi cenné poznatky o přístupu k ochraně našich cílových biotopů i druhů v jiných zemích. Výsledkem síťování je široká komunita lidí řešících různorodé LIFE projekty, s mnoha lidmi jsme v kontaktu i po skončení projektů a snažíme se hledat cesty pro další spolupráci. Pro nás nejvýznamnějším výsledkem síťování byla realizace projektu COST ConservePlants, který vznikl právě jako výsledek vzájemné spolupráce lidí řešících projekty LIFE a do kterého se zapojilo 65 institucí z 37 zemí. Sekce projektů LIFE se již stala i součástí většiny vědeckých konferencí, při nichž se nechá snadněji naplánovat vzájemná spolupráce.

Pro vzájemnou spolupráci na mezinárodní úrovni je velkou výhodou **zakotvení programu přímo v Bruselu.** Díky tomu máme pro všechny země jednotná administrativní pravidla a pouze jednu žádost na jeden projekt bez ohledu na stát, ze kterého partnerská instituce pochází. Pokud je mezinárodní projekt zprostředkováván přes národní instituce (např. program Biodiversa přes TAČR), tak dochází k tomu, že každá národní instituce vyžaduje jiné informace, jinak přistupuje k prokazování výsledků, jinak k administraci projektu. I v případě prodloužení projektu dochází k rozptylu téměř jednoho roku (opět naše vlastní zkušenost – jeden partner končí s projektem v únoru, jiný až v prosinci). Naštěstí v programu LIFE toto riziko nehrozí. Jednotný přístup jsme ocenili při přípravě projektů podaných v roce 2025, kdy jsme se na psaní textové části podíleli všichni partneři a zároveň jsme mohli poradit zahraničním partnerům, kteří nemají s programem zkušenost, jak vyplnit správně data v systému.

Nedílnou součástí všech projektů je i **administrativa a vykazování nákladů.** Obecně je administrativa projektu v porovnání s jinými výzvami celkem jednoduchá – náklady se vykazují v jedné excelové tabulce pro každého partnera. Pro nás bylo v prvním roce projektu obtížné pochopit vykazování mzdových nákladů, které probíhá podle jiných pravidel, než je u českých projektů zvykem. Zde jsme velmi ocenili možnosti konzultací s externím monitorem a desk officerem. Velkou výhodou je rozpočtová flexibilita, která umožňuje přesun až 20 % rozpočtu mezi jednotlivými kapitolami či přesun prostředků i mezi partnery. Drobné změny oproti rozpočtu se neřeší, větší se konzultují s externím monitorem. Pouze velké změny musí schvalovat desk officer. Nepříjemnou novinkou v průběhu

Ex situ populace kuřičky hadcové v obci Bernartice vybudovaná v rámci nově vytvořeného programu Záchranné pěstování v soukromých zahradách. Foto Hana Pánková

Vyhlašování LIFE Awards 2022 v Bruselu. Hlavní řešitelka projektu H. Pánková, vedoucí partnerské instituce ČSOP Vlašim K. Křiž a dřívější vedoucí LIFE programu Angelo Salsi.
Foto archiv Hany Pánkové

realizace projektu bylo vytvoření elektronické tabulky KPI (Key Project Indicator), do které bylo potřeba zahrnout i parametry, které přímo z projektu nevychází. Naštěstí v současné výzvě je tato tabulka již mnohem jednodušší.

Komplikací při realizaci projektu včetně administrace ale je, že stále nemáme EUR, takže jsme vystaveni **kurzovným ztrátám,** se kterými musí počítat jednotlivé organizace. Kurzem jsou ovlivněny platby z EU (a to celkem tři – zálohová, v polovině projektu a závěrečná) i náklady (přepočet probíhá dle oficiálního měsíčního kurzu v době vzniku výdaje). Účetnictví je vedeno v Kč, stejně tak je kofinancování projektu z MŽP hrazeno v Kč. Jedná se tak o neustálé přepočítávání částek mezi Kč a EUR oběma směry. I finální vyúčtování projektu je tak trochu hádání z věštecké koule, protože finální platba přijde nejdříve 6 měsíců po skončení projektu, kdy bude kurz zcela jistě odlišný od data ukončení projektu. Jako žadatelé jsme tak vystaveni značnému riziku, kdy při posílení koruny dochází k faktickému snižování rozpočtu (a samozřejmě naopak): rozdíl v 1 Kč v kurzu vytvoří u projektu za 1 mil EUR rozdíl 1 mil Kč. Přitom projekty mají obvykle mnohem větší rozpočet.

ZÁVĚR

I přes rizika kurzovních ztrát je program LIFE z mého pohledu nenahraditelný. Umožňuje realizovat komplexní ochranářské projekty, které spojují aplikovaný výzkum s realizací praktických opatření (i nestandardních) zaměřených jak na biotopy, tak i na jednotlivé druhy. Program je výhodný pro tvorbu mezinárodních projektů, protože právě díky koordinaci přímo z Bruselu jsou podmínky jednotné pro všechny zapojené státy. Díky dlouhodobému trvání programu se výstupy z projektů staly nedílnou součástí mezinárodních konferencí a díky síťování máme možnost se neustále vzájemně obohacovat o nové poznatky, přístupy a výzvy v ochraně přírody v rámci celé Evropy. Program LIFE zároveň považuje vzdělávání a osvětu jako nedílnou součást ochrany přírody a podporuje aktivní zapojování zejména místních obyvatel. A to je velmi významný (ne-li nejvýznamnější) prvek v dlouhodobé udržitelnosti výstupů projektu – péče o území nebo druh přímo místními obyvateli či vlastníky.

LIFE15 NAT/CZ/000818

PROJEKT LIFE IN SALT MARSHES

OD REVITALIZACE K ODPOVĚDNOSTI: OBNOVA SLANISEK, KTERÁ NEKONČÍ PROJEKTEM

MARIE KOTASOVÁ ADÁMKOVÁ

Mgr. MARIE KOTASOVÁ ADÁMKOVÁ, Ph.D.
Působí na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity v Brně.
Je zakladatelkou a vedoucí výzkumné skupiny ENVIROP a koordinátorkou projektu LIFE in Salt Marshes zaměřeného na obnovu slanisek a mokřadních ekosystémů na jižní Moravě. Se svým týmem se věnuje hodnocení biodiverzity, ekologii mokřadů a dalších ohrožených stanovišť, se zaměřením na praktickou ekologickou obnovu a přenos poznatků do ochrany přírody.

KRAJINA, KTERÁ ZTRATILA SVOU DYNAMIKU

Území od Znojma po Moravský Písek patří k posledním částem České republiky, kde lze ještě hovořit o síti vnitrozemských slanisek a navazujících nížinných mokřadních luk. Tato krajina byla po staletí formována extenzivní pastvou, sečí a střídáním suchých a vlhkých period. Ve 20. století však tyto procesy na mnoha místech ustaly. Pastva zmizela, odvodnění urychlilo odtok vody, zvýšené zatížení živinami podpořilo eutrofizaci a otevřené plochy začaly rychle zarůstat expanzivními i invazními druhy. Projekt LIFE in Salt Marshes jsme proto postavili na jednoduché logice: nejprve lokalitu odborně stabilizovat, následně nastavit pravidelný management, a nakonec předat každodenní odpovědnost těm, kdo v krajině dlouhodobě působí.

MONITORING JAKO ZÁKLAD ROZHODOVÁNÍ

Na první pohled by se mohlo zdát, že hlavním problémem slanisek je absence pastvy. Praxe ale rychle ukázala, že situace je složitější. Zarůstání otevřených ploch není jen důsledkem chybějícího managementu, ale často i následkem změněného vodního režimu a zvýšeného přísunu živin. Slaniska jsou totiž citlivým chemicko-hydrologickým systémem: pokud se změní množství nebo kvalita vody, změní se i celé konkurenční prostředí mezi rostlinami.

Ještě před zahájením projektu proto probíhaly dílčí monitoringy, které potvrdily trend vysychání některých lokalit a současně zhoršování jakosti vody v tůních i přítocích. V projektu proto ve spolupráci s Výzkumným ústavem monitoringu a ochrany půdy, v. v. i., sledujeme hladiny podzemní vody, sezonní dynamiku povrchových vod, srážkové úhrny i chemické parametry – zejména obsah živin, organického uhlíku a vybraných pesticidních látek. Data jasně ukazují, že tam, kde je voda živinově bohatá, dochází k rychlému posunu vegetace směrem k expanzivním a invazním druhům. Zarůstání je tak často až sekundárním jevem – reakcí na změněné podmínky. Naopak stabilnější vodní režim a nižší obsah živin výrazně usnadňují péči, protože nepodporují agresivní růst nežádoucích druhů a umožňují cílovým společenstvům lépe konkurovat.

Monitoring proto není vedlejší aktivitou, ale rozhodovacím nástrojem. Na jeho základě připravujeme nejen vegetační management, ale i opatření zaměřená na vodu – instalaci biofiltrů, drobných přehrážek, úpravy přítoků či zatravnění zranitelných ploch. Bez stabilnějšího vodního režimu by totiž ani dobře nastavená pastva neměla dlouhodobý efekt. Teprve propojení obnovy slanisek s obnovou samotného vodního režimu a zlepšování kvality vod dává slaniskům novou šanci k životu, nikoliv jen k dosavadnímu přežívání.

INSPIRACE Z PTAČÍCH PARKŮ

Zapojení Jihomoravské pobočky České společnosti ornitologické (JMP ČSO) se v projektu ukázalo jako klíčové. Nejen kvůli praktickým zkušenostem s plošným managementem, ale i díky schopnosti dlouhodobě pracovat s vlastníky, obcemi a veřejností. Pro celý projekt představují jejich lokality funkční model toho, jak může vypadat stabilní a udržitelná péče. V samotném Ptačím parku Kosteliska projekt umožnil rozšíření území a stabilizaci režimu péče na nových plochách. Přidaná hodnota není jen v hektarech navíc, ale především v tom, že zde funguje jasně nastavený model: odborné vedení, pravidelný management a otevřenost vůči veřejnosti.

Obr. 1: Tato louka nacházející se na EVL Trkmanec-Rybníčky byla původně přeoraná a následně byla začleněna do pastviny uherského stepního skotu. Již následující rok byla plocha plná kvetoucího štírovníku úzkolistého (Lotus tenuis), indikujícího minerálně bohaté půdy. Foto Marie Kotasová Adámková

Exkurze na zavedené pastviny zde pomohly přesvědčit další potenciální spolupracovníky, že pastva je praktický a dlouhodobě funkční nástroj.

Husí pastviště u Pouzdřan pak ukazuje jiný rozměr práce. Lokalita je silně ovlivněna velkým vodním tělesem a procesy zde probíhají v širším měřítku, než jsou hranice projektových pozemků. Kombinace odstraňování nadbytečné biomasy a pastvy vodních buvolů pomáhá udržovat otevřenou mozaiku stanovišť. Zároveň je však zřejmé, že část řešení leží mimo samotnou lokalitu – v širších vodohospodářských souvislostech. I to je důležitá zkušenost: ne všechny problémy lze vyřešit pouze managementem uvnitř rezervace.

KDYŽ SAMOTNÁ PASTVA NESTAČÍ

Lokality Trkmanec-Rybníčky a navazující Trkmanské louky patří k místům, kde se nejzřetelněji ukazuje, že obnova slanisek nemůže stát jen na jednom nástroji (Obr. 1). Pastva je zde důležitá, ale sama o sobě by nestačila. Území je zatíženo kombinací změněného vodního režimu, vysokého přísunu živin a expanze dřevin i vysokých bylin, a proto vyžaduje vícevrstvý přístup. Management zde proto kombinuje pastvu se strojní sečí a balíkováním sena, cílené potlačování svídy krvavé i dalších expanzivních druhů a současně přípravu opatření na přítocích a v mokřadních depresích. Plánované biofiltry či úpravy odtokových kanálů nejsou oddělenou „vodní kapitolou“, ale přímým předpokladem toho, aby vegetační zásahy měly dlouhodobý efekt. Pokud se nepodaří omezit přísun živin, vrací se expanzivní druhy velmi rychle.

Rakvice jsou zároveň příkladem toho, jak důležitá je spolupráce s místními aktéry. Přestože má území složitější historii ochrany přírody, daří se zde pracovat s místními zemědělci a podnikateli. Reagují pružně, území dobře znají a podílejí se na praktické realizaci zásahů. Ekologická obnova se tak propojuje s místní ekonomikou a získává větší stabilitu.

Trkmanské louky pak ukazují, že někdy je klíčová i méně viditelná práce – systematické vytrhávání křovin a vytváření prostoru pro návrat cílových společenstev včetně kriticky ohroženého pcháče krátkoostenného (*Cirsium brachycephalum*). Právě zde je dobře patrné, že dlouhodobý efekt nevzniká jednorázovým zásahem, ale kombinací opatření, která na sebe logicky navazují.

Obr. 2.: Plocha v ochranném pásmu EVL Slanisko Dobré Pole intenzivně zarůstající náletem dřevin včetně několika invazních druhů (Acer negundo, Robinia pseudoacacia, Ailanthus altissima). Fotografie byla pořízena v letním období před mulčováním a vyřezávkami. V sezoně 2026 budeme sledovat vývoj vegetace. Foto Marie Kotasová Adámková

JAK UDRŽET OTEVŘENOU KRAJINU TAM, KDE VODA MIZÍ

Vypálenky patří k lokalitám, kde je třeba pracovat realisticky s tím, že vodní režim se v posledních desetiletích změnil a objem vody dlouhodobě klesá. Namísto snahy o návrat k historickému stavu jsme zde

zvolili strategii stabilizace otevřeného charakteru území. Klíčovým nástrojem se stala pravidelná pastva uherského stepního skotu.

V počátku bylo nutné vést podrobná jednání s obcí i myslivci – řešily se trasy ohradníků, přístup k pozemkům i obavy z možného omezení provozu v krajině. Postupně se však ukázalo, že pastva nepředstavuje konflikt, ale naopak přináší zřetelný efekt: udržuje otevřenou strukturu porostů, brání zahušťování ploch a vytváří mozaiku stanovišť, která je pro slanomilná společenstva klíčová.

Uherský stepní skot se navíc stal výrazným prvkem lokality. Zvířata přitahují pozornost návštěvníků, a podobně jako na podobné rozlehlé lokalitě Trkmanec-Rybníčky, i na Vypálenkách pomohla změnit původně opatrný postoj části místní komunity. Vypálenky tak dnes nejsou jen revitalizovanou plochou, ale místem, kde se podařilo nastavit stabilní, dlouhodobě proveditelný režim péče – i v podmínkách, které nejsou ideální.

KOMUNITNÍ PASTVA: KDYŽ SE PÉČE STÁVÁ SOUČÁSTÍ BĚŽNÉHO ŽIVOTA LIDÍ

Zásadní proměna nastává ve chvíli, kdy péče přestane být „projektovým úkolem" a stane se běžnou součástí života místních lidí. Dobré Pole a Novosedly představují právě takový model.

Na slanisku v Dobrém Poli stojí péče na celoroční pastvě koní místní majitelky. Lokalita, dříve využívaná jako fotbalové hřiště, dnes funguje jako otevřená slanomilná plocha, která zůstává přirozenou součástí obce. Koně zde nejen podporují cílovou vegetaci, ale mají i výrazný vliv na potlačování dřevinné sukcese – loupáním kůry a následným okusem redukují náletové dřeviny, včetně invazních druhů. V ochranném pásmu bylo cíleně využito mulčování k odstranění rozsáhlejšího náletu (Obr. 2), následná pastva pak stabilizovala otevřenou strukturu. Od roku 2025 doplňují péči kozy a ovce, které pomáhají rozvolňovat okraje porostů a účinně potlačují keřové patro.

Novosedly představují jiný, ale stejně důležitý model. Komunitní pastva skotu zde neudržuje jen samotné slanisko, ale postupně stabilizuje i okolní plochy v ochranném pásmu, kde byly v rámci projektu třetí strany vybudovány nové tůně. Zvířata patří více majitelům a na lokalitě se pasou společně. Sdílená odpovědnost, rozdělení povinností a pravidelná kontrola stáda vytvářejí stabilní systém, který není závislý na jediné osobě ani na trvání projektu. Skot si navíc efektivně poradí se zlatobýlem i výmladky akátu (*Robinia pseudoacacia*) a javoru jasanolistého (*Acer negundo*), což výrazně snižuje potřebu opakovaných zásahů.

SÍŤ, KTERÁ PŘESAHUJE JEDNU OBEC

Zatímco Dobré Pole a Novosedly ukazují, že péče může fungovat v rámci jedné obce, Hevlín, Trávní dvůr a Vrbovecký rybník představují další krok – postupné propojování aktérů napříč krajinou.

Hevlínské jezero je příkladem druhově pestré pastvy v praxi (Obr. 3). Na sušších částech funguje skot, podmáčené plochy efektivně spásají vodní buvoli a cíleně nasazené kozy pomáhají omezovat svídu krvavou (*Cornus sanguinea*). Právě zde se ukazuje výhoda flexibility: zvířata se mohou podle potřeby přesouvat mezi lokalitami, což potvrzuje část stáda koz z Dobrého Pole, která byla převezena do Hevlína. Takové přesuny by nebyly možné bez důvěry a pravidelné komunikace mezi místními partnery.

Na tuto zkušenost navázala též obnova Trávního dvora u Hrabětic. Osobní vazby a opakované návštěvy vedly k tomu, že místní spolupracovník převzal odpovědnost za rozsáhlé pastviny v mozaice podmáčených luk a lužních lesů. Dokončují se zde pevné ohrady a připravuje se zahájení pastvy skotu. Pokud se podaří udržet domluvený režim, může se Trávní dvůr stát jedním z nejvýznamnějších příkladů toho, jak lze péči o mokřadní komplex včetně lužního lesa začlenit do běžného hospodaření.

Vrbovecký rybník pak ukazuje, že důležitým partnerem mohou být i myslivci. Ti na lokalitě ve spolupráci s Krajským úřadem zajišťovali seč, ale teprve vybudování pastevní infrastruktury a otevřená jednání v rámci projektu vedla k převzetí aktivní role v pastvě. Dnes zde funguje stádo plemene Galloway, aktuálně složené z deseti jalovic, a v jarním období dorazí plemenný býk. Myslivci mají rozdělené služby, pravidelně kontrolují zvířata a péči vnímají jako svou odpovědnost. Tento model je z hlediska dlouhodobé udržitelnosti mimořádně silný. Podobně jako ostatní lokality, i Vrbovecký rybník tak ukazuje, že projekt postupně vytváří síť vztahů. Nejde jen o jednotlivé revitalizované plochy, ale o propojený systém lidí, kteří sdílejí zkušenosti, inspirují se a přebírají odpovědnost za krajinu i mimo rámec konkrétního projektového úkolu.

OD PROJEKTU K ODPOVĚDNOSTI

Největší výzvy projektu nebyly vždy ty technicky nejnáročnější. Často šlo o zdánlivé detaily – vyjednávání o trase ohrady, domluvu přístupů, řešení napajedel, načasování seče nebo každodenní provozní otázky. Každý takový krok znamenal týdny až měsíce práce a postupné ladění vztahů

Obr. 3: Smíšené stádo na EVL Hevlínské jezero aktuálně zahrnuje čtyři kusy skotu, tři mladé vodní buvolice a osm kusů koz. Tato kombinace se ukazuje jako vysoce efektivní pro potlačování rákosin, invazních druhů bylin i expanzních dřevin. Foto Marie Kotasová Adámková

Obr. 4. Hlavní pastvinu EVL Vrbovecký rybník od roku 2024 spásaly čtyři jalovice plemene Galloway. S dalším rozšiřováním ploch se stádo rozrostlo na osm kusů. Další dva kusy, mladé jalovice, byly původně pořízeny pro slanisko v Dobrém Poli. Ukázalo se však, že zvířata pocházela z nevhodných podmínek a společnost koní pro ně byla nedostačující. Právě díky ochotě vrboveckého mysliveckého spolku se zvířat ujmout a jejich vytrvalé péči se zvířata úspěšně socializovala, a nyní tak čítá vrbovecké stádo deset kusů. Tento případ opět ukázal, jak je důležité navazování a udržování kontaktů i mezi jednotlivými spolupracovníky z různých lokalit. Foto Marie Kotasová Adámková

mezi vlastníky, obcemi, hospodáři, myslivci i ochranáři. Navazující optimalizace pak často trvá roky.

Zkušenost z terénu ukazuje, že právě tato „neviditelná práce“ rozhoduje o dlouhodobém výsledku. Revitalizační zásah může být rychlý, infrastruktura se dá vybudovat během jedné sezóny. Stabilní systém péče však vzniká jen tehdy, když se podaří propojit odborné cíle s reálnými možnostmi místních aktérů a rozložit odpovědnost mezi více lidí.

LIMITY, KTERÉ NELZE OBEJÍT

Současně se však ukazuje, že ani dobře nastavený management není všelékem. Tam, kde se podařilo stabilizovat pastvu a vybudovat infrastrukturu, narážíme na limity, které přesahují samotné hranice rezervací. Slaniska leží v intenzivně využívané zemědělské krajině. Způsob hospodaření v okolí, struktura půdních bloků, odvodňovací systémy i charakter přítoků zásadně ovlivňují podmínky na samotných lokalitách. Dlouhodobý splach živin, rezidua pesticidů či změny v odtokových poměrech se promítají do vegetační dynamiky a určují, jak náročná bude následná péče. Pastva dokáže reagovat na stav porostu, ale nedokáže změnit širší krajinné nastavení. V některých případech je proto nutné řešit otázky, které se na první pohled netýkají ochrany přírody v úzkém slova smyslu – komunikaci s obcemi o provozu čistíren, jednání se zemědělci o zatravnění vybraných ploch, úpravy příkopů či omezení splachu z konkrétních bloků. Obnova slaniska se tak stává součástí širší debaty o tom, jak v krajině hospodaříme.

Právě v tomto kontextu se naplno ukazuje význam programu LIFE. Umožňuje spojit revitalizaci, monitoring, investice do infrastruktury i čas potřebný k budování vztahů a hledání kompromisů. LIFE tak v současném systému financování ochrany přírody prakticky nemá obdobu, a právě v tomto kontextu se naplno ukazuje, o jak zásadní a obtížně nahraditelný program se jedná. Zatímco jihomoravská slaniska svou šanci dostala, řada dalších ohrožených stanovišť na svou příležitost teprve čeká. Bylo by zásadní chybou připustit, aby s koncem programu zanikla i možnost takto systematické a odvážné obnovy.

Přesto platí, že žádný dotační titul sám o sobě krajinu nezachrání. Může však vytvořit podmínky, bez nichž by změna nebyla možná. Když se podaří spojit odbornou revitalizaci s každodenním praktickým managementem a když se odpovědnost rozloží mezi více místních spolupracovníků, vzniká obnova, která má šanci trvat i bez další podpory. Projekt může být impulsem – ale skutečná hodnota se projeví teprve tehdy, když se péče o krajinu stane běžnou, sdílenou odpovědností těch, kteří v ní žijí.

O PROJEKTU

Projekt LIFE in Salt Marshes (LIFE22-NAT-CZ-LIFE in Salt Marshes, č. 101113725) probíhá od 1. srpna 2023 do 31. prosince 2029. Je zaměřen na komplexní ekologickou obnovu a dlouhodobou stabilizaci slanisek a navazujících mokřadních stanovišť v moravské Panonii. Koordinátorem projektu je Masarykova univerzita. Partnery jsou Výzkumný ústav monitoringu a ochrany půdy, v. v. i., World from Space s.r.o. a Česká společnost ornitologická – Jihomoravská pobočka.

Celkový rozpočet projektu činí 4 740 514 EUR, přičemž podpora z programu LIFE představuje 67 % způsobilých nákladů (cca 3,18 mil. EUR). Na kofinancování projektu se dále podílí Ministerstvo životního prostředí a všichni členové řešitelského konsorcia.

Více informací o projektu je k dispozici na www.life.envirop.cz.

VE STÍNU MOTÝLÍCH KŘÍDEL

PROJEKT LIFE+ INTEGROVANÁ OCHRANA VZÁCNÝCH DRUHŮ MOTÝLŮ NELESNÍCH STANOVIŠŤ V ČESKÉ REPUBLICE A NA SLOVENSKU

LIBOR AMBROZEK

RNDr. LIBOR AMBROZEK
Vedoucí oddělení péče o přírodu a krajinu RP SCHKO Bílé Karpaty, byl věcným garantem projektu LIFE+. Několik období působil v PSP ČR, v letech 2002-2006 byl ministrem životního prostředí. Předseda Českého svazu ochránců přírody.

Bělokarpatské louky jsou nepochybně jednou z výkladních skříní české přírody. Jejich kontinuita se podle nejnovějších výzkumů předpokládá už od neolitu a v počtu druhů rostlin na jednotku plochy ve středním měřítku jim patří světové prvenství (přes 100 druhů na jeden metr čtvereční). Proto je i jejich ochraně věnována mimořádná pozornost.

Již několik desetiletí jsou bělokarpatské louky předmětem zájmu odborníků i nadšených návštěvníků a správa CHKO Bílé Karpaty se snaží spoluprací s místními zemědělci, obcemi i občanskými sdruženími o uchování jejich přírodního bohatství. Klíčovým nástrojem, který má k dispozici, jsou i finanční prostředky z Programu péče o krajinu. Ty jsou ale součástí státního rozpočtu a v jednotlivých letech mohou výrazně kolísat, zatímco naopak naše poznání životních nároků vzácných druhů stále narůstá. Tyto rozevírající se nůžky mezi reálnými možnostmi a potřebami nakonec vedly k hledání dalších zdrojů nutných k aktivní ochraně území. Od roku 2011 se Agentura ochrany přírody a krajiny ČR stala nositelem projektu LIFE+, jakožto koordinující příjemce.

PARTNEŘI PROJEKTU

Na rozdíl od podobného projektu, který zároveň probíhal na stepích Českého středohoří, si autoři bělokarpatského LIFE+ ukrojili ještě trochu větší krajíc. Nešlo jen

Mezi cílové druhy patří hned čtyři modrásci – modrásek očkovaný na krvavci totenu. Foto Libor Ambrozek

o celkový rozpočet, ale především o počet partnerů a přeshraniční záběr. Vzhledem k situaci ochrany přírody na Slovensku, zvláště jejím omezeným finančním možnostem, slovenští kolegové z CHKO Biele Karpaty přivítali možnost společného projektu. Slibovali si od něj jak posílení personální, tak především prostředky na obnovu a management nejcennějších lokalit. Na obou stranách hranice byly do projektu zapojeny i nevládní organizace, takže ve finále se přidruženými partnery staly Štátna ochrana prírody SR, Bratislavské regionálne ochranárske združenie (BROZ), ZO ČSOP Bílé Karpaty a ZO ČSOP Jadernička, kofinancujícími subjekty pak české i slovenské ministerstvo životního prostředí. Tato skutečnost sice přinesla prohloubení spolupráce v Bílých Karpatech, stala se však zároveň příčinou mnoha komplikací, protože situace na Slovensku byla ještě mnohem obtížnější, než si všichni zúčastnění mysleli. Lépe je nepouštět se do detailů, jako ilustrace snad poslouží fakt, že ani po čtyřech letech projektu nebyl ještě slovenskou státní ochranou přírody zahájen plánovaný management lokalit. Nakonec se naštěstí projekt úspěšně rozběhl i na slovenské straně a požadované cíle, i když s určitou modifikací typu opatření, byly naplněny.

DŮVODY PODÁNÍ

Jak už bylo naznačeno v úvodu, hlavními důvody pro podání projektu „Integrovaná ochrana vzácných druhů motýlů nelesních stanovišť v České republice a na Slovensku“ byly snižující se objem finančních prostředků, který má Správa k dispozici, a zvyšující se nároky na údržbu travních porostů. V 90. letech 20. století se v Bílých Karpatech podařilo v péči o přírodní hodnoty území dosáhnout významných úspěchů. Stovky hektarů rozoraných luk byly znovu obnoveny regionální travní směsí z okolních porostů, a jak ukazuje jejich monitoring, postupně se vracejí k původnímu druhovému bohatství. Desítky hektarů zarostlých ploch, na nichž se přestalo po kolektivizaci hospodařit, byly vyčištěny od náletů křovin a následnou péčí se rychle zotavují. Rostoucí počet inventarizačních průzkumů a studií však přinesl varování, že kosení rozsáhlých ploch v jednom termínu a navíc v době květu živných rostlin řady vzácných druhů hmyzu vede k jejich úbytku. Mozaiková seč, kdy musejí

Vzácný modrásek hořcový klade svá vajíčka na hořec křížatý. Foto Libor Ambrozek

zemědělci na odlehlé plochy vyjet v několika termínech, znamená ovšem zvýšené náklady. Hlavní objem finančních prostředků projektu (asi 90 %) je proto určen právě na příspěvek zemědělcům. Celkový rozpočet činil 6 448 tisíc euro, což bylo při tehdejším kurzu téměř 180 milionů Kč. Z toho připadlo na českou část 55 %, tj. asi 100 milionů Kč. Polovina byla příspěvkem Evropské komise, druhou polovinu garantovalo ministerstvo životního prostředí.

PŘÍPRAVNÁ FÁZE

Do projektu bylo na české straně zařazeno 95 lokalit s výměrou téměř 1 500 hektarů. Jednalo se jak o nejcennější a nejrozsáhlejší rezervace, tak i o menší neudržované lokality, na kterých byl díky projektu obnoven management. Jejich nejvýznamnější část se nachází na jihu v EVL Čertoryje a ve střední části pohoří od Strání po oblast Kopanic v EVL Bílé Karpaty. Na severu území jde o menší lokality v okolí Brumova, Nedašova a Valašských Klobouk, které zčásti leží na území evropsky významných lokalit, zčásti mají charakter nášlapných kamenů (tzv. stepping stones). Na slovenské straně navrhli partneři do projektu lokality v 15 EVL o výměře 350 hektarů, kde by měla být především obnovena po jejich vyčištění pastva. Mezi nejznámější lokality patří oblast Bošácké doliny a Vršateckých bradel. V rámci přípravných aktivit byly zpracovány plány péče o jednotlivé cílové druhy (9 druhů motýlů a 2 druhy hořců). Dále byly s využitím těchto dokumentů zpracovány plány managementu pro všechny lokality. V případě stávajících MZCHÚ (téměř polovina projektových lokalit) byly samozřejmě využity plány péče o jednotlivá chráněná území.

MANAGEMENT

Od roku 2011 do roku 2016 byla z prostředků projektu podporována péče o travní porosty. Každoročně byly na poradě odborných pracovníků Správy nejprve prodiskutovány termíny sečí a další opatření na jednotlivých lokalitách. Vedle hlavní seče v průběhu července byly navrženy segmenty, na kterých probíhala časná (tj. červnová) a pozdní (tj. zářijová) seč. Přihlíželo se přitom nejen k výskytu cílových druhů motýlů a jejich živných rostlin, ale i k termínům sečí v předchozích letech, aby byly segmenty koseny pokud možno každý rok v jiném termínu. Pozornost byla věnována zvláště vlhčím loukám s výskytem krvavce totenu, živné rostliny modrásků bahenního a očkovaného, a hořce hořepníku, na kterém se potenciálně vyvíjí modrásek hořcový. Na plochách, kde roste hořec křížatý, hlavní živná rostlina modráska hořcového, probíhá pozdní seč, nebo jsou jeho jedinci obkoseni. Plán kosení rozsáhlejších lokalit, jako jsou například národní

přírodní rezervace Čertoryje, Zahrady pod Hájem, Jazevčí a Porážky nebo přírodní rezervace Machová, je poté projednán s hospodařícími subjekty. Ve střední a severní části Bílých Karpat probíhala v rámci projektu na několika lokalitách asi na 60 hektarech pastva. Pokusně proběhl na dvou lokalitách i výsev čilimníku zelenavého, který je živnou rostlinou žluťáska barvoměnného. Tento motýl je současné době jedním z nejohroženějších evropských druhů, v řadě zemí zcela vymizel. V České republice byl naposled pozorován na jihu Bílých Karpat v roce 2006, na druhé straně hranice přežívá poslední nevelká slovenská populace. Je otázkou, jaké příčiny vedly k ústupu tohoto druhu a zda se jej podaří zachránit.

ROLE PARTNERŮ

Významnou roli hráli v tomto přeshraničním projektu partneři z řad nevládních organizací. Na české straně jimi byly dvě základní organizace Českého svazu ochránců přírody – ZO ČSOP Bílé Karpaty a ZO ČSOP Jadernička. Prostředky, které obdržely, byly určeny především na nákup techniky vhodné k obhospodařování hůře přístupných pozemků. Oba subjekty pořídily horský traktor AEBI s příslušenstvím, který jim velmi dobře posloužil k plnění závazků projektu. Jejich úkolem bylo totiž zajistit péči o travní porosty na 240 hektarech (z toho ZO ČSOP BK na 200 ha). Na těchto plochách, z větší části pronajatých, jim každoročně Správa stanovovala termíny sečí stejně jako ostatním hospodařícím subjektům. ZO ČSOP Bílé Karpaty bylo navíc hlavním příjemcem prostředků na prezentaci projektu – především práci s veřejností a ekologickou výchovu. Na Slovensku působilo jako přidružený partner projektu Bratislavské regionálne ochranárske združenie (BROZ). Na rozdíl od slovenské státní ochrany přírody, která musela složitě řešit výběrová řízení na nákup techniky a management svých lokalit, plnilo své závazky po celou dobu projektu zcela bez problémů. Získalo do vlastnictví 20 hektarů pozemků a zakoupilo 95 ovcí a 15 krav. Celkem zajišťovalo pastvu na 21 lokalitách v 6 EVL o celkové výměře 190 hektarů.

SPOLUPRÁCE S VLASTNÍKY

Jedním z důležitých cílů projektu byla obnova lokalit, které po zániku tradičního hospodaření zarostly náletem. Po počáteční fázi opatrnosti ze strany vlastníků se informace o možnosti vyčistit za evropské peníze vlastní pozemek rychle rozšířila a získala zvláště na Kopanicích mnoho vděčných posluchačů. Díky tomu byl původní závazek 36 hektarů několikanásobně překročen a nakonec bylo náletu zbaveno více než 100 hektarů bývalých luk, pastvin a sadů. Na vyčištěných plochách bylo následně financováno odstranění výmladků. Konečným cílem, který byl na většině ploch naplněn, byla obnova hospodaření a následné zařazení pozemků do režimu zemědělských dotací. Podobně bylo ořezáno i 22 kilometrů hrází na loukách. Navázání spolupráce s vlastníky považujeme vedle kvalitního managementu za největší přínos projektu. Na jeho počátku bylo především ve střední a severní části území, kde přetrvává silný vlastnický vztah k půdě, osloveno více než 1800 vlastníků. Nabídli jsme jim písemně i osobně na setkáních možnost údržby vlastních pozemků. Mnoho desítek jich tuto nabídku využilo, takže dnes vedle velkých dohod se zemědělskými společnostmi uzavírá Správa CHKO každoročně téměř 200 dohod s menšími hospodáři. Téměř bez nadsázky lze říci, že tento projekt učinil definitivní tečku za minulostí, kdy státní ochrana přírody udržovala chráněná území bez výraznější spolupráce s jejich majiteli.

V rámci projektu probíhalo každý podzim i setkání s většími zemědělci na jihu

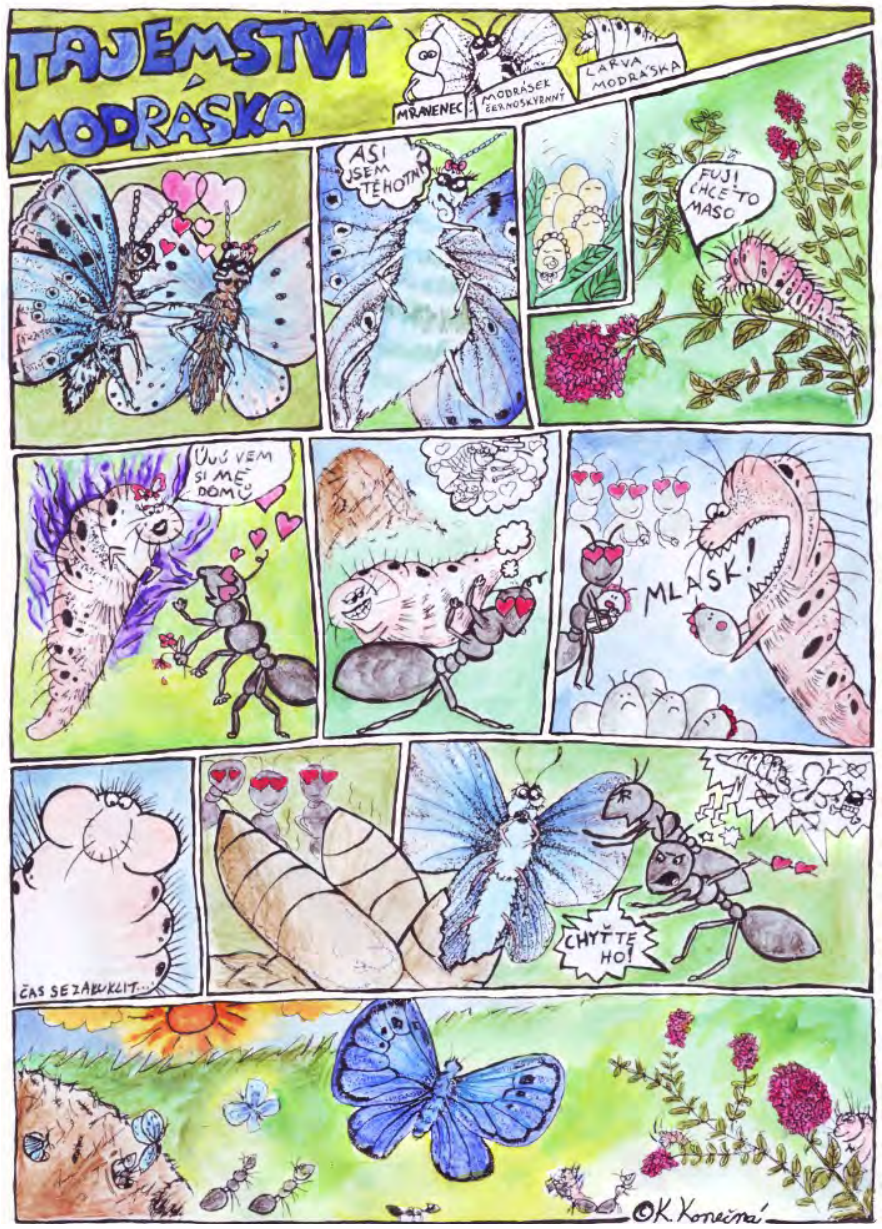

Výukový komiks. Autor: Kateřina Konečná

Bělokarpatské louky jsou proslulé svým bohatstvím orchidejí – na snímku prstnatec bezový na Porážkách. Foto Libor Ambrozek

a s vlastníky a zhotoviteli na severu. Na těchto akcích byly prezentovány záměry a výsledky projektu a pravidelně se jich účastnili i odborníci z ministerstev životního prostředí a zemědělství. Největší pozornosti se samozřejmě těšila debata o přípravě Programu rozvoje venkova pro nové plánovací období a nastavení parametrů agroenvironmentálních dotačních titulů.

AKTIVITY PRO VEŘEJNOST

Přísloví, že dobré dílo se chválí samo, už dnes příliš neplatí. Proto je významnou součástí každého velkého projektu i jeho propagace. V případě motýlího LIFE+ byla svěřena obecně prospěšné společnosti VIS Bílé Karpaty, která působí v oblasti ekologické výchovy a osvěty již od roku 1997 a vyhrála výběrové řízení pořádané ZO ČSOP Bílé Karpaty. Vedle setkání se zemědělci, která už byla zmíněna, organizovala ve spolupráci se Správou i každoroční setkání se starosty obcí. Při významných a navštěvovaných akcích v regionu, jako jsou například Horňácké kosení nebo Horňácké biodožínky, se konaly exkurze pro veřejnost pod názvem Otevřené dny na loukách. Projekt byl představován i při dalších příležitostech, jako byl například Den Země ve Veselí nad Moravou nebo festival ekofilmů Týká se to také tebe v Uherském Hradišti. Výkladní skříní se stal výukový program Tajemství louky, který zaměstnanci VIS BK připravili a který se těší dodnes velkému úspěchu. V průběhu projektu jej absolvovalo 2800 dětí a studentů od mateřských škol až po školy střední a probíhal přímo na loukách. Zábavnou formou seznamuje děti se základními druhy rostlin a živočichů a pomáhá pochopit roli člověka při vzniku a vývoji luk. Pravidelně byly aktualizovány i webové stránky projektu, které informovaly o projektových aktivitách i připravovaných akcích.

ZO ČSOP Bílé Karpaty dále vydala brožuru pro zemědělce i všechny milovníky přírody, ve které představila zásady péče o vzácné druhy motýlů a jejich typické lokality. Díky finančním možnostem se podařilo natočit i krátký film, který představuje nejvzácnější bělokarpatské druhy motýlů i s jejich vývojovými stadii. Ve stejném duchu byla vyrobena výuková pomůcka na DVD. Nejvýznamnějším mediálním počinem se však stala produkce 20 minutového 3D filmu Bílé Karpaty - Tajuplný svět, který je dosud promítán v Domě přírody Bílých Karpat ve Veselí nad Moravou.

MONITORING

Bílé Karpaty patří v rámci České republiky mezi nejlépe prozkoumané oblasti. Velmi podrobně bylo zmapováno rozšíření rostlinných druhů včetně soupisu historických údajů, postupně jsou inventarizovány zoologické skupiny. V území vzniká řada diplomových prací a především na obnovených travních porostech probíhá dlouholetý monitoring. Přesto i tento projekt přinesl mnoho nových a cenných údajů. Jeho součástí byl totiž třikrát se opakující monitoring významných druhů denních motýlů, který probíhal v roce 2011, 2013 a 2015. Celé území CHKO bylo rozděleno do čtverců 3 x 2,8 km a podle metodiky šestkrát za vegetační sezónu navštíveno odborníky. Vedle cílových druhů projektu byl zaznamenáván výskyt dalších asi 30 druhů denních motýlů. V roce 2011 bylo získáno téměř 9 400 údajů o jejich výskytu, v roce 2013 přes 10 údajů, stejně jako v roce 2015. Průzkum přinesl i nové objevy, v roce 2013 byl na území ČR poprvé zjištěn perleťovec červený a po 30 letech od posledního výskytu znovu nalezen hnědásek diviznový.

VÝSLEDKY

Projekt úspěšně skončil v prosinci 2016. Jeho cíle se podařilo na obou stranách hranice úspěšně naplnit. Vedle citlivějšího obhospodařování bělokarpatských luk se podařilo obnovit řadu cenných, již téměř zaniklých lokalit a významně prohloubit spolupráci s vlastníky, zemědělci a samosprávami v území. Velkým přínosem je i ekovýchovný program pro děti a mládež a akce pro širokou veřejnost. Bez evropských prostředků by všechny tyto aktivity sice probíhaly, ale v mnohem skromnějším měřítku. Deset let po jeho ukončení se daří zajišťovat i nadále péči o všechny lokality. Jak bylo zmíněno, většina vyčištěných ploch byla převedena do zemědělských dotací, nejcennější lokality jsou udržovány z prostředků Programu péče o krajinu, aby byla zachována mozaiková seč ve střídajících se termínech. Vynikajícím úspěchem je i zavedení titulu Modrásek v rámci dotací AEKO v navazujícím plánovacím období, které bylo iniciováno právě na základě výsledků tohoto projektu.

A ještě pointa na závěr: povzbuzeni úspěchem tohoto projektu, napsali jsme a na Evropskou komisi podali těsně před jeho koncem novou žádost. Byli jsme mile překvapeni, když z Bruselu přišla pozitivní zpráva! Bílé Karpaty tedy čekalo další pokračování - sice v poněkud menším rozsahu, ale s expanzí na sever do CHKO Beskydy. Hlavní roli opět hrály vzácné druhy hmyzu, pozornost byla zaměřena na pastvu v lesích a obnovu pařezin. Tento příběh však vypráví další kapitola...

Projekt LIFE09 NAT/CZ/000364 – LIFE+ Motýli ČR-SR byl spolufinancován Evropskou unií s přispěním Ministerstva životního prostředí.

PROJEKT LIFE ZE ŽIVOTA HMYZU

VERONIKA HAVLÍČKOVÁ

Mgr. VERONIKA HAVLÍČKOVÁ
Díky studiu oboru Mongolistika v Ústavu asijských studií na FF UK se po jeho absolvování stala koordinátorkou projektů v Mongolsku, realizovaných v rámci zahraniční rozvojové spolupráce ČR. Po odklonu ZRS ČR od této země se rozhodla podporovat ochranu přírody a nyní již jedenáctým rokem koordinuje projekty na podporu biodiverzity v AOPK ČR, především evropsky významných druhů rostlin a živočichů.

Ze života hmyzu, název, který vystihuje podstatu snah probíhajících v letech 2017–2022 na území CHKO Beskydy, CHKO Bílé Karpaty a CHKO Biele Karpaty na Slovensku. Projekt LIFE Ze života hmyzu, jehož koordinujícím příjemcem byla Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky, propojoval na vybraném území mnohá odvětví a mnohé subjekty spolupracující v ochraně přírody, takříkajíc, celostním způsobem. Vedle práce v terénu, kde se podařilo zlepšit prostředí pro různé druhy hmyzu na téměř šesti stech hektarech území, probíhalo též množství činností stejně podstatných, jako samotné terénní zásahy. Těmito byla rozmanitá komunikace důležitosti hmyzích potřeb se všemi zásadními skupinami obyvatel, především vlastníky půdy a hospodáři. Velká pozornost byla věnována dětem, tak aby v našich nejmenších bylo přiživeno povědomí o tom, že soužití s přírodou představuje něco samozřejmého a přirozeného. Program LIFE Evropské komise tak svým zaměřením na komplexnost péče o evropsky významné druhy a biotopy přispěl k záchraně cenných druhů celoevropského významu, s velkým potenciálem pro budoucí udržitelnost vzniklých výstupů.

JAKÉ BIOTOPY JSME OBNOVILI A PROČ Z KRAJINY VYMIZELY?

Projekt se zaměřil na obnovu tří hlavních typů stanovišť, a to pro tři typy hmyzích představitelů. Byly to suché teplomilné pastviny, dále vlhké louky a především světlé typy lesů – pastevní lesy a tzv. pařeziny neboli výmladkové lesy. Lze shrnout, že v minulosti byla všechna tato stanoviště v zacílené oblasti zcela běžná. Extenzivní pastva hospodářských zvířat na větší ploše a pomalé ruční sečení vytvářely pestrou mozaiku různě vzrostlé vegetace, kterou dnes v krajině postrádáme. Zcela odlišné hospodaření probíhalo v lesích, kde fungovala jakási zvláštní symbióza. Hospodářská zvířata kromě otevřené pastvy zasahovala

Modrásek černoskvrnný. Foto Bohumil Jagoš

Festival Ze zivota hmyzu. Foto Veronika Havlíčková

také do lesa. Například prasata se pásla přímo v lese na žaludech, bukvicích, lískových oříšcích či dalších plodech. Tento způsob znemožňoval volný růst hustého lesa a dařilo se tak silným vzrostlým stromům. Lidé se však snadno přizpůsobili a pro získávání palivového dřeva využívali schopnost listnatých stromů se po ořezání větví zmlazovat. Po několika letech tedy měli k dispozici další várku dřeva na otop, což bylo efektivnější než čekat na vzrůst nových mladých stromů. Takto bylo běžné hospodařit až do období průmyslové revoluce, kdy se zcela změnily požadavky na využití dřeva a kdy rovněž nastala změna v živočišné výrobě. Dnes na světlé lesy narazíme zcela zřídka, což byl podnět pro realizační tým projektu, aby se pustil do jakéhosi suplování chybějících činností v krajině s cílem obnovit přirozená stanoviště pro vybrané druhy hmyzu.

NA JAKÉ DRUHY TEDY PROJEKT CÍLIL?

Obnovou světlých lesů byly podpořeny populace největšího evropského brouka roháče obecného, který pro mnohaletý vývoj svých larev potřebuje zároveň dostatek trouchnivějícího dřeva a pařezů. Dále motýla jasoně dymnivkového, jenž kromě dostatku živné rostliny – dymnivky duté – vyžaduje návaznost světlého lesa na rozkvetlou louku plnou nektaru. Na vlhké louky jsou vázané dva druhy modrásků, m. očkovaný a m. bahenní, jejichž rozmnožování závisí na živné rostlině krvavci totenu. Suché pastviny s porosty mateřídoušek či dobromysli potřebuje pro svůj život a vývoj modrásek černoskvrnný. Všichni jmenovaní modrásci závisí rovněž na výskytu mravenců rodu Myrmica, bez jejichž obětavé péče by jejich housenky nepřežily. Na slovenské straně Bílých Karpat pak probíhala záchrana nesmírně vzácného žluťáska barvoměnného, jenž kromě živné rostliny – polokeře čilimníku – potřebuje pestré prosluněné travnaté plochy „savanového“ typu s roztroušenými keři a stromy.

Všechny uvedené druhy slouží jako tzv. deštníkové druhy, tedy nápadné druhy, jejichž přirozená stanoviště sdílí velké množství dalších, méně nápadných organismů. Znamená to tedy, že podpora těchto několika vybraných druhů hmyzu pomůže také plejádě ostatních.

JAKÁ OPATŘENÍ V KRAJINĚ PROBĚHLA?

Péče byla věnována ve většině případů plochám, které naši předci obhospodařovali a nyní již roky (často až desítky let) leží ladem. To znamená, že postupem času zarostly více či méně náletovými dřevinami nebo se z nich stal téměř zapojený les, avšak na nelesních pozemcích. Ať už bylo cíleno na jakýkoli biotop, nejprve se porost musel prořezat, a to zcela či s ponecháním vzrostlých stromů, a poté se přistoupilo k následné údržbě – pastvě či kosení, případně dalším výřezům, bylo-li to třeba. Veškeré zásahy bylo nutné provádět ve správná období během roku, např. výřezy dřevin v období vegetačního klidu. Pastva a seč se musely též správně načasovat, a to tak, aby motýli měli dostatek nektaru z lučních květů, nejen tedy těch konkrétních, na něž jsou vázány jejich housenky. Pokud bylo potřeba, byly živné rostliny dosázeny. Dále se musel pohlídat způsob provedení a intenzita všech opatření, aby bylo dosaženo co největší pestrosti lokalit. Třeba žluťásek barvoměnný po-třebuje trávníky velmi šetrně ošetřované, maximálně extenzivně. Kosení těžkou mechanizací zde proto nemělo prostor. Pro roháče obecného bylo na jeho lokalitách ponechán dostatek mrtvého dřeva.

Započetí pastvy pro modrásky. Foto Pavlína Mikulenčáková

Pastvina s modráskem černoskvrnným. Foto Pavlína Mikulenčáková

OPATŘENÍMI V TERÉNU TO NEKONČÍ, ALE ANI NEZAČÍNÁ

Veškerým krajinotvorným opatřením předchází mnohé činnosti jako monitoring či plánování, ale též nezbytná aktivní komunikace s hospodáři a vlastníky půdy, s nimiž jsou ochránci přírody v pravidelném, v ideálním případě dlouhodobém kontaktu. Veškeré záměry a činnosti musí být dobře a pečlivě vysvětlovány, aby všichni zapojení jasně věděli ‚proč'. To si vyžaduje mnoho aktivit nad rámec těch přímých ochranářských, což si dotační program LIFE dobře uvědomuje a ve svých projektech poskytuje prostor množství tzv. měkkých aktivit pro zajištění lepšího dopadu provedených opatření. Díky tomu bylo možné pořádat např. setkání či exkurze do přírody, nejen pro vlastníky či hospodáře, ale třeba i pro zástupce zasažených obcí, či prostě pro místní zájemce, a to nejen díky široké působnosti informačních center obou zahrnutých CHKO na české straně, která byla součástí partnerské struktury projektu. Bylo podporováno i vydávání místních periodik o přírodě. Významnou a rozsáhlou cílovou skupinou byly však děti, u nichž je rozvoj pozitivního vnímání přírody kolem nás naprosto zásadní. Pořádaly se různé tematické dny pro celé rodiny, a byly rovněž vytvořeny dva komplexní výukové programy pro různé věkové skupiny od předškolních dětí až po středoškoláky. Programy zahrnují jak teoretické, tak i praktické činnosti, které v dětech vzbuzují přirozenou zvídavost o širších tématech, jež se nedozví ani doma ani ve škole. Právě mezi školami a jinými školskými zařízeními dosáhly tyto programy značné obliby již za realizace projektu a jsou hojně poptávány doposud.

Světlý les. Foto David Prachař

Závěrem lze shrnout, že projekt LIFE Ze života hmyzu dosáhl díky svému komplexnímu přístupu k zachování významných hmyzích druhů značného úspěchu, který měl možnost aktivně sdílet díky prostředkům na komunikaci a šíření dobré praxe nejen na úrovni národní, ale také mezinárodní. Program LIFE si velice cenní dobré zkušenosti a vybízí k účasti na odborných seminářích či konferencích napříč Evropou, ba sami zástupci Evropské komise dlící nad tímto finančním nástrojem pořádají společná setkání, aby se maximálně využil potenciál investovaný do snah lokálních ochránců přírody. Tak jako se potvrzuje v běžném životě, dílčí celky nemohou fungovat bez celkového nadhledu a koordinace jednotlivých dílků. Programu LIFE tento nadhled rozhodně nechybí a i díky své značné flexibilitě dokáže přinášet viditelné změny.

Projekt LIFE16 NAT/CZ/000731 – LIFE Ze života hmyzu byl spolufinancován Evropskou unií s přispěním Ministerstva životního prostředí.

CO ZŮSTANE ZA PROJEKTY LIFE ČESKÉ STŘEDOHOŘÍ A LIFE STEPI LOUNSKÉ STŘEDOHOŘÍ

GABRIELA KUBÁTOVÁ

Ing. GABRIELA KUBÁTOVÁ
Od roku 2017 působila jako projektový manažer na projektu LIFE České středohoří. Dále se pak podílela na projektech TAČR a Interreg.

Mnohé projekty si kladou za cíl podpořit druhovou skladbu, zlepšit stav stanovišť nebo cílí na jednotlivé rostlinné či živočišné druhy. Ty často pomalu a bez povšimnutí laické veřejnosti mizí z naší přírody. V době, kdy se diskutuje o budoucnosti programu LIFE, je vhodné zhodnotit, proč tyto projekty vyčnívají.

Nejdříve si musíme aspoň ve zkratce představit projekty LIFE České středohoří (LIFE CS) a LIFE+ Stepi Lounského středohoří (LIFE+ Stepi), které byly realizovány v CHKO České středohoří a v obou případech byla koordinujícím (a jediným) příjemcem Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky.

Oba projekty se zaměřily na přírodní stanoviště suchých trávníků a obnovovaly ovocné sady. V rámci projektu LIFE CS přibyla i podpora pestřejší druhové skladby lesních porostů. Cílem bylo zajištění jejich lepší odolnosti vůči změnám klimatu a kalamitám způsobených škůdci. Kromě cílené péče o stanoviště projekty podporovaly jednotlivé evropsky významné druhy. V případě projektu LIFE CS šlo o šest evropsky významných druhů.[i] Vlajkovým druhem i samotným symbolem projektu se stala ještěrka zelená. V projektu LIFE+ Stepi se jednalo o druhy tři, kde největší „superstar" byl sysel obecný.[ii] Neméně významnou součástí obou projektů byla i práce s veřejností, která pomáhala vysvětlovat jednotlivé kroky projektového týmu a přispívala ke vzdělávání v oblasti ochrany přírody a péče o krajinu.

MOTIVACE K OCHRANĚ PŘÍRODY

Hlavním přínosem projektů LIFE, zároveň i jejich největší výzvou, je zapojení místních lidí do ochranářských aktivit. Na dobrém stavu krajiny mají přitom zájem nejrůznější skupiny. Součástí obou projektů proto byla rozsáhlá komunikace s vlastníky a uživateli pozemků, zástupci obcí, zemědělskými subjekty a ekologicky zaměřenými spolky. Cílem bylo zapojení všech zmíněných skupin. Nikoli však jednorázově, ale trvale. Finanční prostředky projektů umožnily úpravu zanedbaných a ekonomicky zcela nezajímavých pozemků do takové míry, že jsou prospěšné významným druhům a zároveň svým majitelům či uživatelům přináší užitek a zisk. Pomohly zatraktivnit okolí obcí nejen pro jejich občany, ale i návštěvníky. Spolkům a sportovním organizacím umožnily další rozvoj. Všem zmíněným skupinám navíc projekty LIFE otevřely dveře k dalším dotačním titulům, zejména v oblasti agroenvironmentálních opatření. Oba projekty a s nimi spojené ochranářské aktivity tak nejsou chápány jako omezující faktor, nýbrž jako příležitost.

Oba projekty byly v navazování dobrých vztahů se zájmovými skupinami velmi úspěšné. Kontakty vytvořené v rámci obou projektů se dále udržují a rozvíjí. Partnerské subjekty jsou nadále zapojovány do péče o krajinu Českého středohoří. Lze tedy konstatovat, že realizované projekty LIFE nebyly jen přínosem pro přírodu, ale pomohly vytvořit úzké vztahy napříč regionem. Za velký úspěch lze považovat to,

[i] *Ještěrka zelená, přástevník kostivalový, saranče skalní, střevičník pantoflíček, koniklec otevřený, kavyl olysalý*

[ii] *Sysel obecný, přástevník kostivalový, kavyl olysalý, okáč skalní, modrásek ligrusový, saranče skalní.*

Údolí Labe v Českém středohoří. Foto Lucie Benešová

že zástupci zájmových skupin přímo přicházejí s nápady, co by se pro obnovu zdejší přírody mohlo udělat.

PRAKTICKÁ PÉČE O ÚZEMÍ

Významnou část obou projektů tvořila krajinotvorná opatření pro zlepšení stavu a podmínek na vybraných evropsky významných lokalitách (EVL) a „nášlapných kamenech“. Hlavním nástrojem byl návrat k tradičním formám hospodaření – pravidelnému kosení a pastvě.

Krajinotvorná opatření se na řadě míst zprvu jevila jako neperspektivní. Nakonec se však ukázal jejich přínos. Jejich zavedením se velmi rychle zvýšila druhová rozmanitost zájmových území a zhotovitelé objevili benefity, které jim z hospodaření na nich plynou.

V případě lesních opatření se podařilo najít efektivní nástroje na potlačení nepůvodních invazních druhů, ale vyhodnocení vlivu dosadeb původních dřevin na stav biodiverzity nešlo u pětiletého projektu LIFE CS zcela vyhodnotit. Navíc je složité plánovat opatření a pojmout celou škálu možných situací s ohledem na platnost desetiletých lesních hospodářských plánů.

EKOSYSTÉMOVÉ SLUŽBY

Přestože koncept ekosystémových služeb u takto lokálních projektů naráží na mnoho komplikací, přinesla realizovaná studie uspokojivé informace především o vnímání účastníků krajinného rázu. O změnách využití půdy a nakládání s ní. Studie především potvrdila, že projekt LIFE České středohoří přispěl pochopit krajinotvorné opatření a ochranářské postoje a jejich zásahy na daném území. Bez zdrojů z projektu LIFE CS bychom se tyto informace nikdy nedozvěděli. I když byly s ohledem na omezený výzkumný prostor zpracovány s menším vhledem do problematiky, jsou pro činnost regionálního pracoviště Agentury ochrany přírody a krajiny ČR užitečné.

VZDĚLÁVÁNÍ A BUDOVÁNÍ KAPACIT

Projekty významně investovaly do odborných školení pracovníků orgánů ochrany přírody (OOP), seminářů zaměřených na specifická témata (např. invazní dřeviny či komunikace v ochraně přírody). Systematické vzdělávání zvyšuje profesionalitu pracovníků, přispívá k jednotnosti rozhodování a pomáhá udržet krok s novými trendy. Rovněž uvádí do praxe postupy stanovené v odborných metodikách. Ačkoli tato část projektu je méně viditelná než samotné managementové zásahy, její dopad je dlouhodobý a velmi významný.

PRÁCE S VEŘEJNOSTÍ A VZDĚLÁVÁNÍ ŠIROKÉ VEŘEJNOSTI

Již první projekt LIFE+ Stepi ukázal potřebu intenzivní práce s veřejností, bez jejíž podpory není možné přírodu účinně chránit.

Péče o České středohoří za pomoci volné pastvy. Foto Ondřej Nitsch

Druhý projekt pouze potvrdil tuto skutečnost. Přínos projektů spočíval především v pracovních úvazcích zaměřených výhradně na práci s veřejností. Systematická práce na menším území usnadňuje šíření povědomí o tom, jak se pečuje o přírodní dědictví regionu. Do příprav velkých akcí pro veřejnost jsou zapojovány samosprávy, místní spolky a podnikatelé i jiné zainteresované subjekty, což posiluje propojení místních komunit. Místní přitom získávají pocit i praktickou možnost většího zapojení do utváření domovské krajiny. Důležitá je i možnost mírnit negativní postoje k orgánům ochrany přírody i jejich práci. Ta je často nesprávně interpretována anebo vnímána ze strany stakeholderů jako omezování. Cílená práce se školami přispívá k růstu generací, pro které je ochrana přírody důležitou součástí života. Dlouhodobá práce s veřejností umožňuje obroušení názorových mantinelů a dává možnost vytvářet prostor pro hledání společné cesty k ochraně přírody. Během realizace projektů se v Ústeckém kraji výrazně zlepšilo povědomí o Agentuře ochrany přírody a krajiny ČR a začala být vnímána, jako profesionální instituce a spolehlivý partner.

JE LIFE NAHRADITELNÝ?

Otázka nahraditelnosti programu LIFE je klíčová. Část aktivit – zejména konkrétní managementová opatření – lze pravděpodobně financovat i z jiných zdrojů. Nicméně není jiný zdroj, ze kterého by šlo připravit komplexní projekt zaměřený na širokou škálu aktivit – péči o cenná stanoviště, podporu ohrožených druhů, zavádění inovativních opatření v péči o přírodu a krajinu, najít řešení pro vyrovnání se změnami klimatu a především systematickou práci s veřejností. Důležité je i navýšení personálních kapacit, které výrazně přispívaly k hladkému chodu projektu a umožnily věnovat se přínosným aktivitám, na které by jinak nebyly dostatečné kapacity. V tomto směru je program LIFE nenahraditelný.

Pohled na Milešovku. Foto Lenka Čolobentičová

Projekt LIFE16 NAT/CZ/000639 - LIFE České středohoří byl spolufinancován Evropskou unií s přispěním Ministerstva životního prostředí.

Projekt LIFE09 NAT/CZ/000363 - LIFE+ Stepi Lounského středohoří byl spolufinancován Evropskou unií s přispěním Ministerstva životního prostředí.

PROSPECTIVE LIFE

JANA HOFMANOVÁ

Mgr. JANA HOFMANOVÁ
Zabývala se nastavováním informačních systémů pro administraci a monitoring projektů, v posledních letech se věnuje koordinaci projektů s tematickým zaměřením na ochranu přírody jako projektová manažerka na AOPK ČR, má zkušenosti s evropskými programy (LIFE), národními výzkumnými programy (Technologická agentura ČR) i mezinárodními projekty rozvojové spolupráce (Česká rozvojová agentura).

CO VEDLO K SEPSÁNÍ PROJEKTU

Strategický projekt PROSPECTIVE LIFE svým názvem vyjadřuje hlavní myšlenku: PROtect SPECies acTIVEly by LIFE – tedy myšlenku aktivně podporovat a pečovat o ohrožené druhy živočichů, rostlin a hub tak, aby nedošlo k jejich vymizení, nebo aby se aktivními opatřeními podařilo úbytek zastavit. Administrativní nástroje druhové ochrany, které zahrnují aktivní a cílené zásahy, shrnuje a definuje Koncepce aktivních nástrojů druhové ochrany v ČR 2023– 2032 (MŽP 2023), která navazuje na předchozí Koncepci záchranných programů a programů péče zvláště chráněných druhů živočichů a rostlin v ČR (2014–2022). Pro záměr projektu spojily své síly, znalosti, kompetence a zkušenosti dvě instituce, z nichž každá má v projektu svoji vlastní nezastupitelnou roli: Agentura ochrany přírody a krajiny ČR (AOPK ČR) jako koordinující příjemce a Ministerstvo životního prostředí (MŽP) jako další partner.

Každá z těchto institucí si před sepsáním projektu uvědomovala určité rezervy a nedostatky v několika oblastech:

- Nedostatečné zohlednění závazků EU v oblasti ochrany biologické diverzity v národních strategických dokumentech a nedostatek konkrétních prováděcích dokumentů.
- Nedostatečné naplňování předchozí Koncepce záchranných programů z hlediska množství záchranných programů (ZP), programů péče (PP) a regionálních akčních plánů (RAP) a plnění jejich cílů.
- Nedostatečné zapojení, odbornost a spolupráce ostatních orgánů ochrany přírody.
- Nedostatečné povědomí veřejnosti o významu biologické rozmanitosti a její přímé zapojení do ochrany.

Oběma institucím nechyběla ochota či vůle odstranit tento neuspokojivý stav, ale obě instituce zároveň postrádaly dostatečné personální i finanční kapacity, aby to mohly prakticky provést. Přirozeným řešením bylo tedy sepsání strategického projektu PROtect SPECies acTIVEly by LIFE – Prospective LIFE (101104621 LIFE22-IPN-CZ-PROSPECTIVE LIFE). Program LIFE totiž svým obsahovým zaměřením a nastavením odpovídá tomu, co je potřeba v praktické ochraně přírody na poli aktivní druhové ochrany realizovat. Strategický projekt navíc přesně napomáhá řešit nedostatek personálních kapacit tam, kde je identifikován problém s nastavením a realizací politik, strategií, koncepcí, ať již z úrovně celoevropské či národní.

CÍLE A OBSAH PROJEKTU

Hlavním cílem projektu je, zjednodušeně řečeno, snížit negativní populační trend u nejohroženějších druhů rostlin, hub a živočichů. K tomuto cíli ale vede několik cest přes několik dílčích cílů. Lze je rozdělit na cíle „systémové“ a „funkční“, přičemž kdybychom se vydali jen za jediným z nich a ostatní pomíjeli, na konci bychom zjistili, že hlavního cíle jsme nedosáhli v takové míře, jak bychom si přáli. Jedná se tedy o projekt, který si klade za cíl posílit druhovou ochranu zejména u nejohroženějších druhů prostřednictvím aktivních nástrojů druhové ochrany (ZP, PP, RAP), zvýšit povědomí veřejnosti o potřebě chránit biologickou rozmanitost jako základní předpoklad lidské existence a metodicky sjednotit orgány ochrany přírody při ochraně druhové rozmanitosti.

Mezi „systémové“ cíle lze zařadit plné začlenění strategických závazků Evropské unie v oblasti biodiverzity do národních strategií a předpisů, identifikaci slabých míst ve financování druhové ochrany a posílení kapacit orgánů ochrany přírody ve smyslu rozvoje odborných znalostí a kompetencí.

„Funkční“ cíle spočívají v přípravě několika desítek záchranných programů (ZP), regionálních akčních plánů (RAP) a programů péče (PP) pro vybrané druhy, v realizaci vhodné péče o stovky lokalit v České

Zvonovec liliolistý. Foto Josef Mottl

republice ve spolupráci s dalšími orgány ochrany přírody, se zemědělci a lesníky, vlastníky pozemků a s aktivním zapojením veřejnosti. Důraz je kladen na monitoring druhů, monitoring realizovaných opatření ve prospěch podpory druhů a jejich stanovišť a vyhodnocování vlivu realizované péče. Zvýšení povědomí o důležitosti ochrany biodiverzity u veřejnosti a stakeholderů je rovněž nedílnou součástí projektu.

Jelikož projekt je tzv. strategickým projektem, je důležité, aby naplňoval konkrétní strategický dokument, kterým je v tomto případě Koncepce aktivních nástrojů druhové ochrany v České republice 2023– 2032. Projekt je dlouhodobý – v délce trvání deset let od roku 2024 do roku 2033 – tj. na jeho konci dojde k vyhodnocení a případné aktualizaci zmíněné koncepce. Spojení AOPK ČR a MŽP do projektového konsorcia je logickou úvahou, neboť MŽP pověřilo AOPK ČR přípravou, koordinací a realizací záchranných programů a programů péče. Regionální akční plány pak jsou dokumenty schvalované a realizované čistě jen v gesci AOPK ČR pro druhy regionálně významné, ohrožené, či deštníkové. Při realizaci všech uvedených aktivních nástrojů druhové ochrany je nezbytná součinnost všech orgánů ochrany přírody, proto je metodické sjednocení a podpora ze strany MŽP zcela zásadní.

PRVNÍ DVA ROKY REALIZACE PROJEKTU

Aktuálně uběhly již první dva roky realizace projektu a lze konstatovat, že oproti stavu před projektem byly v oblasti aktivní druhové ochrany učiněny velké pokroky.

AOPK ČR z pověření MŽP intenzivně připravuje 6 záchranných programů rostlin - lýkovec vonný (*Daphne cneorum*), mečík bahenní *(Gladiolus palustris*), rozchodník huňatý (*Sedum villosum*) – regionální akční plán (RAP) převáděn na záchranný program (ZP), kohátku kališkatou (*Tofieldia calyculata*), zvonek hadincovitý (*Campanula cervicaria*), snědek pyrenejský kualatoplodý (*Ornithogalum pyrenaicum subsp. sphaeocarpum*) a čtyři záchranné programy živočichů – okáč skalní (*Chazara briseis*), tetřívek obecný (*Lyrurus tetrix*), okáč jílkový (*Lopinga achine*), bourovec trnkový (*Eriogaster catax*). V rámci přípravy záchranných programů jsou oslovovány další orgány ochrany přírody, pokud se daný druh vyskytuje na území mimo CHKO či v národním parku nebo na území vojenského újezdu. Stávající záchranné programy jsou průběžně realizovány – probíhá management, monitoring a další konkrétně definovaná opatření (např. kultivace, odchovy, reintrodukce apod.) včetně výchovy a osvěty. Jedná se o sedm záchranných programů pro rostliny a sedm záchranných programů pro živočichy.

Dále AOPK ČR s aktivní účastí MŽP připravuje dva nové plány péče – rys ostrovid (*Lynx lynx*) a medvěd hnědý (*Ursus arctos*), přičemž stále realizuje stávající tři plány péče: vlk obecný (*Canis lupus*), vydra říční (*Lutra lutra*), bobr evropský (*Castor fiber*), v nedávné době bylo vypracováno dlouhodobé vyhodnocení plánu péče o bobra evropského. Nedílnou součástí programů péče je definování a nastavování finančních podpor pro subjekty, které jsou přítomností tzv. konfliktních druhů nejvíce dotčeny (chovatelé hospodářských zvířat, zemědělci, rybáři, myslivci, lesníci…). Jedná se např. o dotace na pořízení preventivních opatření, náhradu škod či náhradu újmy za ztížené hospodaření v důsledku výskytu daného druhu a jeho přirozených životních projevů. Nezbytná je také intenzivní komunikace a spolupráce se stakeholdery i ostatními orgány ochrany přírody či představiteli místních samospráv, a dále osvěta, výchova a práce s laickou veřejností.

V neposlední řadě probíhá příprava RAP na jednotlivých regionálních pracovištích (RP) AOPK ČR, v případě potřeby v součinnosti s krajským úřadem, vojenským újezdem, případně národním parkem. Doposud bylo schváleno pět nových RAP a byla započata jejich realizace: střevíčník pantoflíček (*Cypripedium calceolus*) v CHKO Český ráj, jasoň červenooký (*Parnassius apollo*) a modrásek komonicový (*Polyommatus dorylas*) v CHKO Bílé Karpaty, hnědásek chrastavcový (*Euphydryas aurinia*) v Karlovarském kraji a bekasina otavní (*Gallinago gallinago*) na Vysočině. V současné době je v přípravě dalších 28 RAP (14 pro rostliny a 14 pro živočichy). Stávající RAP jsou průběžně realizovány v gesci regionálních pracovišť AOPK ČR dle ročních realizačních projektů. Jedná se o šest RAP pro rostliny a deset RAP pro živočichy.

V rámci projektu jsou dále realizovány studie, jejichž cílem je doplnit chybějící data nebo odpovědět na různé výzkumné otázky v souvislosti s druhy ZP/PP/RAP.

Na konci roku 2025 byla schválena Strategie ochrany biologické rozmanitosti ČR na období 2026-2050. Strategie stanovuje

dlouhodobé cíle pro zajištění ochrany biodiverzity na národní úrovni ve shodě s evropskými závazky. Obsahuje nyní rovněž důležité téma ochrany opylovačů, které bylo doposud v národních strategických dokumentech pomíjeno a lépe ukotvuje právě aktivní nástroje druhové ochrany. Pokrývá také oblast obnovy přírody, která vyplývá z evropského Nařízení o obnově přírody. Ve vysoké fázi rozpracovanosti jsou další dva strategické dokumenty, a to Akční plán na ochranu opylovačů a Koncepce ochrany genetické diverzity.

V roce 2025 probíhala v souvislosti s připravovanou novelou zákona č.114/1992 Sb. aktualizace seznamu zvláště chráněných druhů rostlin, živočichů a hub a byl vytvořen zcela nový koncept druhové ochrany postavený na ochraně biotopu druhů a odlišení zákonné ochrany a aktivní péče. Byl vydán Červený seznam hub (makromycetů) České republiky a Červený seznam pestřenek. V projektu je plánovaná aktualizace dalších Červených seznamů.

MŽP uspořádalo celkem pět setkání/seminářů s orgány ochrany přírody, např. na téma HABIDES+ a ochrana ptáků, Ochrana biotopu velkých savců v územním plánování, Právní otázky v druhové ochraně – jednotné environmentální stanovisko (JES) nebo novinky v legislativě a výkonu státní správy na poli druhové ochrany a soustavy Natura2000. Dále se uskutečnily semináře na téma ochrana opylovačů a na téma kvalita vody a ochrana vodních organismů. V květnu 2025 proběhl seminář k rozšíření dotačního titulu AEKO platba na výsledek do dalších chráněných území s praktickou ukázkou použití metodiky kontroly kvality travního porostu. Titul AEKO platba na výsledek je zaměřen na druhově pestřejší louky, indikátory jsou vybrané druhy bylin. Setkání bylo zaměřeno na předávání a sdílení zkušeností s pilotní implementací dotačního titulu AEKO Platba na výsledek v CHKO Železné hory. Setkání a semináře jsou pořádány osobně i on-line nebo hybridně a mají hojnou účast a příznivý ohlas mezi účastníky.

V rámci projektu je rovněž zdokonalován informační systém ISOP, cílem je provázat a zdokonalit používání adaptačního managementového cyklu pro plánování, realizaci a vyhodnocení péče a monitoringu se zaměřením na aktivní nástroje druhové ochrany, tj. ZP/PP/RAP.

Nedílnou součástí projektu jsou PR aktivity. Je zpracováván nový koncept webu o druhové ochraně, který bude zahrnovat jak update webu zachranneprogramy.cz, tak navratvlku.cz, spolu s dalšími informacemi týkajícími se opylovačů a aktivních nástrojů druhové ochrany. V rámci projektu byl realizován široký kvantitativní průzkum veřejného mínění týkající se biodiverzity a kvalitativní průzkum mezi stakeholdery týkající se tzv. konfliktních druhů. Tyto průzkumy napomohly k lepšímu pochopení, jak veřejnost rozumí mnohým pojmům a co považuje za důležité v oblasti ochrany biodiverzity nebo jak vnímá jednotlivé tzv. konfliktní druhy. Na základě výsledků průzkumů budou zpracovány komunikační plány v oblasti biodiverzity, druhové ochrany, opylovačů a tzv. konfliktních druhů. Byla provedena aktualizace výstavy Návrat vlků v moderním komiksovém stylu a výstava je nyní zapůjčována a rezervována téměř na tři roky dopředu. Započalo natáčení krátkých videospotů zaměřených na ohrožené druhy a opylovače, které bude vysílat Česká televize a dále budou využívány v informačních centrech a Domech přírody pro osvětu v ochraně druhů. S videospoty bude spojena osvětová kampaň. Průběžně probíhají komunikační aktivity projektu: tiskové zprávy, aktuality na webech, příspěvky na sociálních sítích zaměřené zejména na ohrožené druhy a opylovače, články v médiích, PR akce pro veřejnost jak celostátního, tak regionálního významu.

Hnědásek chrastavcový. Foto Alois Pavlíčko

U všech LIFE projektů je praktikováno síťování, tj. setkávání se s představiteli projektů a institucí obdobného zaměření a cílů pro navázání vzájemné spolupráce, sdílení zkušeností a předávání dobré praxe a nejinak je tomu v projektu Prospective LIFE. Právě inspirace ostatními projekty a diskuse s realizátory přináší přidanou hodnotu a významně napomáhá k formování inovativních myšlenek, spoluvyužití získaných výsledků, zvyšování odborných kapacit a efektivnějšímu šíření inovativních přístupů k řešení odborných i technických témat.

PŘÍNOSY PROJEKTU

Zatím má projekt za sebou dva roky realizace z celkových deseti, ale již nyní se ukazuje, v čem jsou jeho největší přínosy. Jelikož se jedná o projekt strategický, pokrývá velkou šíři problematiky aktivní druhové ochrany a je v něm možné pracovat provázaně na větším množství odlišných dílčích cílů, které všechny vedou k jednomu hlavnímu – posílení ochrany nejohroženějších druhů naší přírody. Projekt zahrnuje jak realizaci praktických managementových opatření v prospěch jednotlivých druhů a přípravu dalších aktivních nástrojů druhové ochrany, tak téma práce s veřejností i edukaci a metodickou podporu orgánů ochrany přírody, podpůrné mechanismy jako rozvoj informačních systémů, ale i vznik nadřazených strategických národních dokumentů, na základě kterých lze rozvinout právě velké praktické úsilí na poli druhové ochrany. Tím se synergický efekt veškerých opatření zvyšuje v prospěch ochrany biodiverzity.

Desetiletá doba realizace umožňuje efektivní dlouhodobé plánování a stabilitu, jelikož v ochraně přírody se mnohé dopady určitých opatření projeví až v delším časovém horizontu. A v druhové ochraně to platí bezesporu také. Dlouhá doba realizace rovněž umožňuje financovat víceleté závazky, které z různých jiných zdrojů tímto způsobem není možné hradit. Tak je zachována kontinuita prováděných opatření.

Razantní nárůst v počtu připravovaných ZP/PP/RAP po započetí realizace projektu je nejvýmluvnějším důkazem toho, že právě díky projektu byly jednak zmobilizovány stávající zdroje, ale zejména byly tyto zdroje doplněny o chybějící personální kapacity a finanční prostředky, které tento nebývalý nárůst umožnily. Projekt ze své podstaty přináší něco nového, co zde ještě nebylo, a právě tato skutečnost působí, že jsou hledány další neprobádané cesty a prostředky nebo jsou realizovány takové činnosti, které již sice byly dlouho v plánu, ale kvůli nedostatečným personálním či finančním kapacitám doposud nebyly uvedeny ve skutečnost. Projekt umožnuje realizovat i nákladné studie, na které se zpravidla z národních zdrojů nedostává dost prostředků, a díky tomu posunout poznání v dané problematice hodně kupředu. Lze nastartovat spoustu věcí, na které je třeba vstupní financování a neumožňují to rozpočtové kapitoly resortu – například již výše zmíněný průzkum veřejného mínění v oblasti ochrany biodiverzity a vnímání tzv. konfliktních druhů. Tím vším projekt přináší další přidanou hodnotu v oblasti ochrany přírody.

ZÁVĚR

Závěrem možno konstatovat, že projekt Prospective LIFE je velkým přínosem na poli druhové ochrany, jelikož umožnil rozvoj takových činností, které by bez projektu byly obtížně realizovatelné kvůli nedostatečným personálním a finančním kapacitám. Přitom jsou tyto činnosti pro ochranu těch nejohroženějších druhů stěžejní. Zejména pokud je lze plánovat v dlouhodobějším horizontu se stabilním výhledem finančních zdrojů. Je také nutno zmínit, že financování z programu LIFE je pro projekty zaměřené na ochranu přírody velice vhodné, jelikož tyto projekty nesoutěží se záměry jiného tematického zaměření, kde by bylo obtížné objektivně srovnávat takto odlišné pojetí.

Projekt 101104621 - LIFE22-IPN-CZ-PROSPECTIVE LIFE je spolufinancován Evropskou unií s přispěním Ministerstva životního prostředí.

LIFE JEDNA PŘÍRODA: ZKUŠENOSTI Z PRAXE, DOBRÁ I SLABŠÍ MÍSTA PROGRAMU

ALEXANDRA TAMCHYNOVÁ + ŘEŠITELSKÝ TÝM PROJEKTU

Ing. ALEXANDRA TAMCHYNOVÁ
a řešitelský tým projektu IP LIFE Jedna příroda

Pracovala v Zoo Praha v útvaru kontaktu s veřejností. V roce 2017 sbírala praktické zkušenosti ve Vancouverském akváriu a Záchranné stanici pro mořské savce, po návratu z Kanady pracovala v Záchranné stanici hl. m. Prahy pro volně žijící živočichy jako zvířecí záchranář. Od roku 2022 pracuje na Ministerstvu životního prostředí jako PR manažerka integrovaného projektu LIFE Jedna příroda.

Projekt LIFE Jedna příroda, jehož koordinujícím příjemcem je ministerstvo České republiky a jedním z partnerů Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky, představuje v českém prostředí jeden z nejkomplexnějších pokusů systematicky posílit ochranu soustavy Natura 2000 – nejen prostřednictvím konkrétních zásahů v území, ale také skrze metodickou, datovou a institucionální podporu. V době, kdy se diskutuje o budoucnosti programu LIFE, je vhodné zhodnotit, co tento projekt za dobu svého trvání v praxi přinesl, kde se jeho principy osvědčily a kde jsme naopak naráželi na limity.

OD DAT K ROZHODOVÁNÍ: MONITORING, METODIKY A SPOLUPRÁCE S KRAJI

Jedním z klíčových přínosů projektu bylo systematické posílení práce s daty. Analýzy stavu předmětů ochrany na úrovni lokalit (ať už habitatů nebo druhů), terénní šetření a metodická podpora krajským úřadům přispěly k větší jednotnosti hodnocení i k lepšímu porozumění toho, kde ochrana skutečně funguje a kde zůstávají rezervy.

Výjezdy do krajů a společná jednání nad konkrétními lokalitami ukázaly, že kombinace centrální metodiky a regionální znalosti, ale i dobré spolupráce jednotlivých stakeholdeůr představuje funkční model. Program LIFE zde umožnil to, co bývá v jiných dotačních titulech obtížné – investici do koordinace, propojení dotčených institucí i sdílení zkušeností a budování kapacit, nikoli pouze do opatření péče o přírodu a krajinu. Právě tato měkká opatření se ukázala jako zásadní pro dlouhodobou stabilitu systému a nastavení vhodné spolupráce.

Lesní pastva. Foto Zdena Koberová

Seminar ES. Foto Linda Blättler

Během výjezdů získaly krajské úřady přehled o dostupných možnostech financování, nových softwarových nástrojích, metodických i informačních materiálech a o dalších vzdělávacích příležitostech. Získané poznatky posílí jejich schopnost lépe plánovat a provádět potřebná opatření.

Limitem naopak zůstává administrativní náročnost a časová intenzita podobných procesů. Koordinační aktivity vyžadují značné personální kapacity, které nejsou po skončení projektu samozřejmé.

EKOSYSTÉMOVÉ SLUŽBY: OD POJMU K PRAKTICKÉMU NÁSTROJI

Projekt významně přispívá k rozvoji konceptu ekosystémových služeb v českém prostředí. Zapojení veřejnosti do hodnocení přínosů přírody a vznik Národní platformy pro ekosystémové služby otevřely prostor pro dialog mezi orgány ochrany přírody - státní správou, neziskovým sektorem, akademickou sférou i dalšími sektory.

Přínos spočívá v tom, že ekosystémové služby postupně přestávají být čistě akademickým tématem, aby začaly sloužit jako argumentační nástroj při rozhodování v ochraně přírody, například při nastavování vhodné spolupráce a také lepším porozumění socio-ekonomických přínosů evropsky významných lokalit. Ukázalo se, že používání srozumitelnějšího jazyka pro popis přínosů přírody výrazně zlepšuje komunikaci ochrany přírody s obcemi i veřejností.

Současně se ale potvrdilo, že převod tohoto konceptu do rutinní rozhodovací praxe je dlouhodobý proces. Metodiky existují, avšak jejich systematické využívání naráží na kapacitní omezení i na přetrvávající sektorové myšlení ve veřejné správě.

PRAKTICKÁ PÉČE O ÚZEMÍ: LESNÍ PASTVA A VÝMLADKOVÉ HOSPODAŘENÍ

Významnou část projektu tvoří krajinotvorná opatření zlepšující stav a podmínky ve vybraných lokalitách sítě Natura 2000 (evropsky významných lokalitách a ptačích oblastech) pro konkrétní druhy rostlin, živočichů či přírodních stanovišť s využitím mimo jiné i tradičních forem hospodaření, například lesní pastvy či výmladkového hospodaření (pařezin), jež přispívají k udržení světlých lesů a druhově bohatých stanovišť. Kromě toho projekt zahrnuje i další opatření, jako jsou např. výřezy náletových dřevin, stavba oplocení, hloubení tůní nebo kosení luk, která dále podporují biodiverzitu a zlepšují podmínky pro cílové druhy.

V praxi se potvrdilo, že návrat k dříve běžným formám opatření v krajině, pokud jsou dobře připravena a komunikována s vlastníky a uživateli pozemků, může být efektivním nástrojem ochrany a zvyšování biodiverzity. Program LIFE zde poskytl potřebnou flexibilitu a díky kofinancování umožnil stabilní realizaci pilotních postupů, které by jinak bylo obtížné prosadit v jiných dotačních programech.

Na druhé straně naráží tyto přístupy na limity dané současnou legislativou, zejména lesním zákonem a ekonomickým nastavením lesního hospodaření. Nově od počátku letošního roku novela lesního zákona (zákon č. 289/1995 Sb.) v § 36 a umožňuje a specifikuje pastvu v lese. Využití tohoto nástroje teprve ukáže čas.

VZDĚLÁVÁNÍ A BUDOVÁNÍ KAPACIT

Projekt významně investoval do odborných školení pracovníků orgánů ochrany přírody (OOP), seminářů zaměřených na specifická témata (např. invazní dřeviny či komunikace v ochraně přírody) i do tvorby mnohých vzdělávacích nástrojů. Tato část projektu bývá méně viditelná než terénní zásahy, avšak její dopad je dlouhodobý.

Zkušenost ukazuje, že kvalitní metodická podpora a systematické vzdělávání zvyšují jednotnost rozhodování a snižují riziko chyb vyplývajících z nejasné interpretace předpisů či metodik. Program LIFE umožňuje věnovat těmto „neinvestičním“ aktivitám odpovídající pozornost.

DOBRÁ A MÉNĚ DOBRÁ PRAXE

Za silnou stránku programu LIFE lze považovat jeho komplexnost, důraz na inovace a komunikaci ať už s vlastníky, orgány ochrany přírody, akademickou obcí, a na povinnost hodnotit dopady aktivit projektu. Integrované či strategické projekty LIFE nepředstavují pouhý souhrn izolovaných zásahů v oblasti ochrany přírody a krajiny, ale jsou koncipovány jako komplexní nástroje směřující k systémovým změnám s měřitelnými výstupy a důrazem na dlouhodobou udržitelnost.

Slabší stránkou je vysoká administrativní náročnost, nároky na spolufinancování a značná nejistota v přípravné fázi, neboť konkurence žadatelů o dotaci napříč zeměmi EU je veliká. Menší instituce nebo vlastníci území často nemají kapacity se do podobně rozsáhlých projektů zapojit bez silného partnera. V porovnání s některými

Lesní pastva. Foto Zdena Koberová

národními programy je příprava i realizace projektů LIFE výrazně komplexnější.

SROVNÁNÍ S JINÝMI DOTAČNÍMI ZDROJI

Ve srovnání s Operačním programem Životní prostředí (OPŽP) či národními dotačními tituly MŽP nabízí LIFE větší flexibilitu při realizaci, prostor pro pilotní a metodické aktivity a silnější důraz na inovace. OPŽP je naopak vhodnější pro rozsáhlé investiční akce a standardizovaná opatření.

Program LIFE v projektu Jedna příroda vytvořil prostor pro realizaci aktivit, které jen obtížně nacházejí uplatnění v jiných dotačních programech – například pro systematické rozvíjení konceptu ekosystémových služeb, vznik odborných platforem, systematické vzdělávání, komunikaci s vlastníky, budování finančních kapacit pro ochranu přírody či posílení metodické podpory veřejné správy. Již zmiňovaným měkkým aktivitám a komunikaci či sdílení projektových výstupů věnuje program značný prostor.

JE LIFE NAHRADITELNÝ?

Otázka nahraditelnosti programu LIFE je klíčová. Část aktivit – zejména konkrétní opatření v přírodě a krajině – lze pravděpodobně financovat i z jiných zdrojů. Obtížněji však budou nahraditelné integrované projekty zaměřené na systémové změny, metodické vedení OOP, budování kapacit a mezioborovou spolupráci. Obdobně se brzy objeví potřeba finančních zdrojů pro závazky vyplývající z Nature Restoration Regulation, tedy vznikajícího Národního plánu obnovy přírody.

Právě kombinace terénních opatření, metodického rozvoje, vzdělávání a komunikace se ukázala jako největší přínos projektu LIFE Jedna příroda. Pokud by měl být tento přístup zachován, bude nutné hledat nástroje, které umožní podobně komplexní a dlouhodobé projekty – nikoli pouze dílčí investice v jednotlivých oblastech.

Zkušenost z integrovaného projektu ukazuje, že ochrana přírody není jen otázkou financování konkrétních zásahů, ale především kvality rozhodování, dostupnosti dat, sdílení zkušeností, hledání možností financování, komunikace se stakeholdlery a osvěta společnosti směrem, proč je ochrana biodiverzity veřejným zájmem. V tomto ohledu program LIFE sehrává roli, kterou bude obtížné plně nahradit.

Projekt LIFE17 IPE/CZ/000005 – LIFE-IP: N2K Revisited, zvaný Jedna příroda, je spolufinancován Evropskou unií s přispěním Ministerstva životního prostředí.

PROJEKT OCHRANA PŘÍRODNÍHO DĚDICTVÍ PRO ŽIVOT NA UKRAJINĚ

MARTA VOJTKOVÁ

Ing. MARTA VOJTKOVÁ
Působí na Agentuře ochrany přírody a krajiny České republiky na oddělení projektů s mezinárodní účastí. Věnuje se přípravě a realizaci projektů, financovaných z národních i evropských dotačních programů.

SPECIFIKA PROJEKTU

V reakci na ruskou agresi byl ještě v prosinci 2022 Evropskou unií odsouhlasen Ukrajině a Moldavsku status kandidátské země pro vstup do EU. To aktivovalo řadu různých nástrojů, které do této doby byly pro tyto země nepřístupné. Jedním z takových nástrojů byl i program LIFE, který byl před tím otevřen pouze pro členské státy EU. V roce 2023 však byla v rámci řádné výzvy pro členské státy EU k podávání návrhů projektů LIFE v tradičních oblastech (biodiverzita, životní prostředí) přidán i speciální podprogram „Legislativní a politické priority (PLP)“, otevřený pouze pro Ukrajinu a Moldavsko. Jak název podprogramu napovídá, jeho hlavním cílem bylo umožnit v obou státech vypracovat potřebné politické a legislativní podklady a dokumenty, využitelné oběma zeměmi pro urychlení přístupových jednání. Podmínkou odsouhlasení projektů bylo partnerství odborné či politické instituce z jakékoli členské země EU s domácími institucemi a organizacemi. Jak Moldavsko, tak Ukrajina nakonec podaly po jednom projektu; oba návrhy byly vyhodnoceny jako vhodné a na počátku roku 2024 byly projekty odsouhlaseny a přiděleny. Zatímco moldavský projekt, jehož unijním partnerem bylo Řecko, byl zaměřen na dokončování soustavy Emerald, ukrajinský projekt pod českým vedením se sice také věnoval Emeraldu, ovšem zejména z pohledu jeho budoucí transformace na soustavu Natura 2000 na Ukrajině.

O ČEM BYL PROJEKT?

Dlouhodobým cílem projektu bylo podpořit rozvoj efektivních řešení v oblasti řízení a péče o soustavu Emerald na Ukrajině a vytvořit tak pevný základ pro budoucí

Kanivská nádrž a poloostrov Trakhtemyriv, Ukrajina. Foto Oleksandr Malyon (CC BY-SA 4.0)

implementaci směrnic EU o ptácích a stanovištích a vybudování soustavy Natura 2000 na Ukrajině podle kritérií a požadavků EU.

Jednalo se o první projekt LIFE, který byl v této zemi realizován. Koordinujícím příjemcem projektu byla Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky (AOPK ČR); projekt byl realizován v úzké spolupráci se dvěma odbornými ukrajinskými nevládními organizacemi – Ukrainian Nature Conservation Group (UNCG) a Environment – People – Law (EPL) – a také s ukrajinským Ministerstvem hospodářství, životního prostředí a zemědělství (MEEA).

Práce probíhaly za velmi náročných okolností včetně pokračující ruské agrese, změn v ukrajinské vládě a následně za obtížných finančních, personálních i politických podmínek. Navzdory tomu projekt přinesl konkrétní výsledky a doporučení, která poskytují slibný základ pro další zlepšení systému ukrajinské ochrany přírody a představují nezbytné kroky v souvislosti s budoucím vstupem Ukrajiny do EU.

SHRNUTÍ VÝSLEDKŮ PROJEKTU

Projekt identifikoval nezbytné změny v ukrajinské legislativě a připravil jasný plán kroků vedoucích k úplnému převzetí a implementaci směrnic EU do ukrajinského právního systému. Šlo o velmi složitý úkol, protože ukrajinská legislativa v oblasti ochrany přírody vychází ze sovětského modelu, zcela odlišného od řešení ve většině evropských států: na Ukrajině neexistuje jednotný zákon o ochraně přírody a celá tato oblast je upravena řadou dílčích zákonů, často vzájemně nekompatibilních. Převzetí (transpozice) požadavků evropských směrnic tedy vyžaduje legislativní úpravy mnoha různých předpisů, a již jen samotná orientace v tomto legislativním prostředí je velice obtížná.

V rámci projektu byly vypracovány návrhy na rozšíření soustavy Emerald a její legislativní ukotvení. Projekt detailně analyzoval současné organizační zabezpečení ochrany přírody na Ukrajině a navrhl způsoby, jak zlepšit jeho fungování. Projektový tým identifikoval nezbytné kroky ke zlepšení péče a monitoringu území soustavy Emerald a navrhnul i postupy pro budoucí soustavu Natura 2000. Ministerstvo hospodářství, životního prostředí a zemědělství Ukrajiny se jako přidružený partner zavázalo využít vypracované strategické dokumenty a návrhy na zvýšení institucionální kapacity jako základ pro přípravu institucionální reformy v oblasti ochrany přírody s cílem přiblížit ji osvědčeným přístupům v EU. Na pilotní lokalitě soustavy Emerald, v národním přírodním parku Buzkij Gard, byla ověřena aplikace požadavků směrnic EU na management cílových typů přírodních stanovišť; získané výsledky budou replikovány i v dalších podobných lokalitách soustavy. Projekt zapojil klíčové zainteresované skupiny a širší veřejnost do diskusí o návrzích na zavedení efektivní správy v ochraně přírody a mimo jiné také posílil spolupráci mezi Ukrajinou a ČR (a tudíž i EU), pomohl navázat osobní kontakty a podpořit další spolupráci v budoucnu.

TRANSPOZICE PRÁVNÍCH PŘEDPISŮ EU PRO UKRAJINU

Pod vedením EPL připravil projektový tým tzv. tabulky shody (tables of concordance), v nichž porovnává ukrajinskou legislativu s požadavky směrnic EU o stanovištích a o ptácích. Tabulky obsahují detailní srovnávací analýzu příslušných ustanovení směrnic a odpovídajících ukrajinských právních aktů a odhalují mezery v transpozici, které bude třeba zaplnit. Kromě toho byly analyzovány přílohy I a II směrnice o stanovištích, které uvádějí seznam typů stanovišť a druhů v EU, a byly porovnány se současnou ukrajinskou legislativou. Výsledky analýz byly diskutovány s příslušnými kolegy z MEEA. Odborníci z EPL a UNCG posoudili stav transpozice právních předpisů a připravili analytické dokumenty, identifikující právní i praktické mezery v ochraně lokalit a druhů. Ukrajinští odborníci také identifikovali nové druhy a typy stanovišť jedinečné pro Ukrajinu, které budou Ukrajinou navrženy k doplnění do stávajících příloh směrnice o stanovištích v rámci přípravy na přistoupení k EU.

ANALÝZA JUDIKATURY EU TÝKAJÍCÍ SE SOUSTAVY NATURA 2000

Tým EPL složený z předních právních expertů sestavil analýzu kompletní judikatury EU, týkající se zřízení soustavy Natura 2000. Bylo analyzováno 120 rozsudků Soudního dvora EU s cílem identifikovat mezery a nesrovnalosti v uplatňování právních předpisů EU v členských státech, kterým je třeba se vyhnout při přípravě novelizace ukrajinských právních předpisů v této oblasti. Analýza judikatury odhalila problémy v klasifikaci lokalit, mezery v opatřeních pro management a nedostatky v posuzování nepříznivých vlivů na chráněné lokality. Tyto závěry pomohou objasnit, jak by měly být směrnice EU o přírodě správně transponovány do vnitrostátních právních předpisů. Mimochodem – podobné kompendium nikdy neexistovalo; nyní bude volně dostupné na webové stránce projektu a mohou je využívat právníci ze všech členských států EU včetně České republiky.

NÁVRHY NOVÝCH PRÁVNÍCH PŘEDPISŮ PRO UKRAJINU

V souladu se schváleným plánem legislativních návrhů bylo v rámci projektu vypracováno několik návrhů právních předpisů:

- návrh zákona o změně trestního zákoníku Ukrajiny (zavedení trestní odpovědnosti za porušení právních předpisů v oblasti ochrany přírodních stanovišť a stanovišť druhů),
- návrh zákona o změně právních předpisů týkajících se zákazu obchodování s druhy rostlin a živočichů,
- návrh usnesení vlády Ukrajiny o schválení seznamů typů přírodních stanovišť (podle přílohy I směrnice o stanovištích) a seznamů druhů živočichů a rostlin (podle příloh II, IV směrnice o stanovištích a přílohy I směrnice o ptácích),
- návrh nového zákona o lokalitách soustavy Emerald je v přípravě.

REPORTING A MONITORING

Bylo provedeno srovnání systému podávání zpráv o výjimkách ze zákazů pro ochranu druhů na Ukrajině podle Bernské úmluvy Rady Evropy a podle směrnice o stanovištích v EU a byly identifikovány způsoby, jak zajistit jejich sladění. Byla provedena analýza přiměřenosti současných postupů monitoringu, mapování a správy dat, týkajících se biologické rozmanitosti. Byly připraveny návrhy pro přechod Ukrajiny ze soustavy Emerald na soustavu Natura 2000. Byly také připraveny praktické pokyny k podávání zpráv o stavu druhů a stanovišť z hlediska ochrany (články 12 a 17 směrnic o ptácích a o stanovištích), o lokalitách soustav Emerald a Natura 2000 a pro monitoring druhů a stanovišť.

MODERNÍ EVROPSKÝ MODEL ŘÍZENÍ A SPRÁVY V OBLASTI OCHRANY PŘÍRODY NA UKRAJINĚ

Projektový tým analyzoval současný institucionální rámec ochrany přírody a jeho účinnost na Ukrajině a porovnal jej s modely z vybraných zemí EU s ohledem na budoucí potřeby, vyplývající z procesu přistoupení k EU v souvislosti se směrnicemi o stanovištích a ptácích. Bylo projednáno a analyzováno několik scénářů pomocí SWOT analýzy včetně vyhodnocení potřebného počtu zaměstnanců potřebných pro každý scénář a jejich nákladové efektivnosti. Zohledněny byly také nedávno vypracované národní strategické dokumenty.

AGENTURA PRO OCHRANU BIOLOGICKÉ ROZMANITOSTI

Ukázalo se, že je naléhavě zapotřebí nová úroveň řízení, a to jak pro poskytování odborné podpory příslušnému ministerstvu, tak pro koordinaci činností správ chráněných území. Byla navržena Agentura pro ochranu biologické rozmanitosti včetně nezbytného legislativního zakotvení a podrobného popisu jejích úkolů a povinností jako centrální instituce s pobočkami v každém správním regionu. Pouze taková instituce může zajistit účinnou ochranu jedinečného přírodního dědictví Ukrajiny a úspěšné plnění požadavků Evropské unie i dalších mezinárodních závazků v oblasti ochrany biologické rozmanitosti. Koncept byl představen a projednán s celou řadou partnerů a zainteresovaných stran. Na základě shromážděné zpětné vazby příslušné ministerstvo pochopilo význam zřízení takové instituce. V období realizace projektu byly již podniknuty první kroky k založení agentury.

Finanční analýzu transpozice a provádění směrnic o ptácích a stanovištích na Ukrajině provedlo Centrum pro ekonomickou strategii, které se zabývalo následujícími oblastmi: současným financováním oblasti ochrany přírody, ekonomickou proveditelností investic do prací na ochranu přírody, náklady na zřízení samostatné agentury pro ochranu biologické rozmanitosti, dopadem na státní rozpočet v případě zajištění péče o všechny lokality soustav Emerald a Natura 2000 (srovnání příslušných výdajů a potenciálních příjmů), přehled zdrojů příjmů.

Hlavní závěry finanční analýzy byly představeny a diskutovány na veřejné akci. Byly také použity jako argumenty při vývoji několika scénářů institucionálního uspořádání systému ochrany přírody na Ukrajině, představené ve shrnujícím strategickém dokumentu „Policy paper“.

Policy paper shrnuje celý cyklus analýzy politiky v oblasti integrace Ukrajiny do EU v oblasti ochrany přírody. Věnuje se analýze regulačního, institucionálního a finančního rámce pro ochranu biologické rozmanitosti na Ukrajině v kontextu harmonizace ukrajinské a evropské environmentální legislativy. Důraz je kladen na transpozici a provádění požadavků směrnic EU o ptácích a stanovištích a na perspektivu transformace soustavy Emerald na Ukrajině na soustavu Natura 2000 během přistoupení Ukrajiny k EU. Dokument obsahuje podrobný popis navrhovaného budoucího systému péče, jeho finančních nákladů a legislativních změn nezbytných pro zavedení nových struktur s jasnými odpovědnostmi každé úrovně státní správy v oblasti ochrany přírody. Dokument byl projednán se širokou škálou zainteresovaných stran, zejména s MEEA, Státní agenturou pro geologii a nerostné suroviny, Státní lesní agenturou, Státní agenturou pro vodní zdroje, Státní inspekcí životního prostředí, Ministerstvem zemědělské politiky a výživy, Ministerstvem pro komunity a regiony a s ukrajinským parlamentem, jejichž relevantní připomínky byly zohledněny a zapracovány do dokumentu. Nejdůležitější zpětná vazba přišla od MEEA a pomohla identifikovat, který ze čtyř scénářů popsaných v politickém dokumentu by byl z pohledu ministerstva nejvhodnější.

Dněpro-orilská přírodní rezervace, Ukrajina. Foto Volodymyr Tertyšnyk (CC BY-SA 4.0)

BUZKIJ GARD JAKO PILOTNÍ LOKALITA

V národním přírodním parku Buzkij Gard byla provedena pilotní managementová aktivita, zaměřená na podporu vzácných a ohrožených druhů stepních biotopů zarůstajících keři a stromy. Projektový tým připravil návrh akčního plánu a projednal jej s místními zainteresovanými stranami. Aby bylo možné zachovat tento jedinečný stepní biotop v národním přírodním parku založeném v roce 2009, bylo realizováno kosení stepních luk a kácení vzrostlých keřů a stromů. Tento zásah by nebyl možný bez pomoci místních obyvatel a zaměstnanců správy národního parku. Celková plocha stepních luk obnovených v průběhu roku 2025 činila 12 hektarů.

PROPAGACE SOUSTAVY NATURA 2000

STUDIJNÍ CESTY

Mezi hlavní výstupy projektu patřilo navázání kontaktů mezi partnerskými organizacemi a odborníky na ochranu přírody z Ukrajiny a České republiky. Odborníci z akademické sféry, ukrajinských regionálních přírodních parků, nevládních organizací, Ministerstva přírody a přírodních zdrojů Ukrajiny (nyní MEEA) a novináři navštívili Česko s cílem navázat osobní kontakty a poznat systém ochrany přírody v České republice a Evropské unii. Týdenní studijní cesta pro 18 účastníků z Ukrajiny

Řeka Doněc u vesnice Hajdary. Foto Mykola Holiaka (CC BY-SA 4.0)

do CHKO Brdy, Křivoklátsko, České středohoří a NP České Švýcarsko byla považována za klíčovou součást projektu, posilující spolupráci a sdílení zkušeností.

NATURA 2000 TOOLKIT

Na základě těchto zkušeností a zájmu ukrajinských partnerů byl vyvinut tzv. toolkit Natura 2000 jako základní zdroj informací o směrnicích EU o ptácích a stanovištích a soustavě Natura 2000. Toolkit nabízí komplexní přehled právních předpisů EU v oblasti ochrany přírody a jejich praktického uplatňování, přičemž je zvláště relevantní pro všechny země, připravující se na vstup do EU. Vychází mimo jiné i z praktických zkušeností České republiky z jejího vlastního procesu přistoupení. Toolkit je k dispozici ke stažení online spolu s dalšími materiály projektu a byl široce distribuován po celé Ukrajině, aby usnadnil porozumění požadavkům EU.

VZDĚLÁVACÍ PROGRAM O OCHRANĚ PŘÍRODY

Dokument Natura 2000 toolkit byl využit jako jeden ze zdrojů pro vysokoškolský vzdělávací program, vyvinutý ve spolupráci s ukrajinskými univerzitami pro budoucí zájemce o práci v oblasti ochrany přírody. Kurz má 6 komplexních témat a zabývá se otázkami přístupu k ochraně biologické rozmanitosti z hlediska stanovišť, právními aspekty zřizování lokalit soustavy Emerald, ochranou druhů a stanovišť v souladu se směrnicemi o ptácích a stanovištích, inventarizací a monitoringem druhů a stanovišť, péče o lokality soustav Emerald a Natura 2000 a implementací jak soustavy Emerald, tak směrnic o ptácích a stanovištích na Ukrajině. Každé téma zahrnuje přednášky, interaktivní praktické úkoly, semináře, diskuse, nahrávky přednášek a doplňkové materiály, videa, testy a závěrečné eseje. Kurz je v současné době zařazen do magisterského studijního programu katedry ekologie a zoologie na Kyjevské státní univerzitě Tarase Ševčenka. Rovněž byla uzavřena předběžná dohoda s Národní univerzitou Bohdana Chmelnického v Čerkasech a s Chersonskou státní univerzitou o zařazení vzdělávacího programu do jejich studijních programů. Jedná se o první vzdělávací program tohoto druhu na Ukrajině, jehož cílem je připravit odborníky na implementaci směrnic EU o ptácích a stanovištích. Program se zaměřuje na porozumění závazkům Ukrajiny v oblasti evropské integrace ochrany přírody, jakož i na vytváření motivace a poskytnutí znalostí potřebných k prosazení systematických změn v oboru.

CELOUKRAJINSKÝ BIOBLITZ

Za účelem shromáždění informací o rozšíření živočišných a rostlinných druhů se zapojením veřejnosti zorganizovala UNCG první celoukrajinský Bioblitz s využitím databáze iNaturalist a mobilní aplikace. Tato akce se na Ukrajině konala od 19. května do 8. června 2025. Občané z celé země byli vyzváni, aby v tomto období fotografovali a zaznamenávali volně žijící rostliny, živočichy a houby pomocí aplikace iNaturalist. Bioblitz inspiroval 731 aktivních účastníků z celé země včetně frontové linie, kteří zdokumentovali více než 105 000 pozorování. Do identifikace a verifikace záznamů bylo zapojeno 1 595 odborníků z celého světa. Celkem bylo zaznamenáno 5 279 druhů, včetně mnoha vzácných a chráněných, což dokazuje, jak bohatá a rozmanitá je ukrajinská příroda. Více než polovinu pozorování bylo možno potvrdit i na vědecké úrovni, což znamená, že mohou být použita ve vědeckých studiích. Bioblitz také pomohl identifikovat 155 nepůvodních druhů. Je pozoruhodné, že samotná tato krátká akce byla zdrojem asi 6 % všech ukrajinských záznamů iNaturalist shromážděných od roku 2016, což ukazuje enormní nárůst zapojení občanů.

CHRÁNĚNÉ OBLASTI EVROPSKÉHO VÝZNAMU NA UKRAJINĚ

Za účelem podpory ochrany cenných přírodních lokalit na Ukrajině, které byly podle Bernské úmluvy identifikovány jako lokality soustavy Emerald, byla vydána jedinečná kniha o chráněných územích na Ukrajině. Kniha představuje na 432 stranách klíčová ukrajinská chráněná území, která jsou důležitá i na evropské úrovni, včetně mnoha lokalit soustavy Emerald, které také patří do ukrajinské národní soustavy chráněných území. Kniha je určena především pro správní orgány a veřejné činitele zapojené do plánování, řízení a podpory ochrany přírody. Její koncepce je založena na vizuálně atraktivním designu, výrazných infografikách a stručném, ale praktickém textu, díky čemuž jsou informace snadno srozumitelné. Kniha bude cenným zdrojem informací také pro studenty, pedagogy, odborníky v oblasti ochrany přírody i pro všechny ostatní, kdo se zajímají o přírodní dědictví Ukrajiny.

ZÁVĚREM

Projekt byl navržen tak, aby měl trvalý dopad na politiku a praxi ochrany přírody na Ukrajině. Jeho výsledky převezme a dále využije MEEA jako klíčový příjemce, který odpovídá za prosazování a realizaci reforem v oblasti ochrany přírody.

Projekt 101148569 - LIFE23-PRE-CZ-ConNaturLIFE Ukraine byl spolufinancován Evropskou unií a kofinancován Ministerstvem životního prostředí.

PROJEKT CZ-SK SOUTH LIFE
OPTIMALIZACE ZAJIŠŤOVÁNÍ MANAGEMENTU LOKALIT SOUSTAVY NATURA 2000 V JIHOČESKÉM KRAJI A NA JIŽNÍM SLOVENSKU

MILAN VLÁŠEK, PAVLA SOVOVÁ ŠANDEROVÁ

Ing. MILAN VLÁŠEK
Vedoucí oddělení ekologie krajiny, vodního hospodářství a NATURA 2000, Krajský úřad Jihočeský kraj, spolupracoval na přípravě projektu.

Ing. PAVLA SOVOVÁ ŠANDEROVÁ, MBA
Koordinační, projektový a programový pracovník, Krajský úřad Jihočeský kraj, finanční manažer projektu CZ-SK SOUTH LIFE

Hlavní myšlenkou projektu bylo dosáhnout zlepšení nepříznivého stavu ochrany 11 prioritních stanovišť a 3 prioritních druhů (se zvláštním zaměřením na endemické druhy) v 25 EVL v Jihočeském kraji a v 33 VL na jižním Slovensku díky optimalizaci a zavedení nových pracovních postupů.
Koordinujícím příjemcem byl Jihočeský kraj, který vykonává státní správu v chráněných územích podle zákona o ochraně přírody a krajiny. V jeho kompetenci je zcela nebo z části 217 zvláště chráněných území a 83 lokalit soustavy Natura 2000. Jeho hlavním úkolem byla koordinace a vedení projektového týmu, projektových aktivit a zajištění odborného vedení při realizaci opatření na území ČR.
Partnery projektu byly Krajské školní hospodářství České Budějovice, Základní organizace Českého svazu ochránců přírody ONYX, BROZ – ochranárske združenie a Štátna ochrana prírody Slovenskej republiky.

REALIZACE PROJEKTU

Realizace rozdělena do šesti skupin aktivit označených A-F:
1. V rámci přípravných aktivit (A) bylo zajištěno personální obsazení projektu

EVL Rašeliniště Kapličky, střevlík Menetriesův. Foto Jaroslav Boháč

a nákup potřebné techniky. Klíčovou složkou bylo vypracování odborných studií, které byly podkladem pro realizaci vlastních opatření na lokalitách. Byly vypracovány studie pro péči o páchníka hnědého a studie obnovy vodního režimu, pastvy a lužních lesů.
2. Aktivita B realizovaná na Slovensku zahrnovala nákup nebo dlouhodobý pronájem pozemků pro ochranu přírody v projektových lokalitách. Celkem bylo vykoupeno více než 40 ha pozemků a dlouhodobě pronajato dalších 289,5 ha.
3. Aktivity C zahrnovaly realizaci konkrétních managementových opatření na lokalitách. Celkem 8 aktivit bylo zaměřeno na optimalizaci péče o konkrétní druhy a stanoviště s cílem zajistit příznivý stav pro rozvoj a udržení biotopů a stanovišť.
4. Neméně důležitou aktivitou (D) bylo hodnocení dopadů projektu. To zahrnovalo nejen monitoring dopadu managementových opatření na konkrétní druhy a stanoviště, ale i sledování dalších faktorů jako je např. posouzení ekosystémových služeb, sociálně-ekonomických dopadů, podpora zaměstnanosti a místních komunit apod.
5. Aktivity E zahrnovaly spolupráci s odbornou i laickou veřejností. Primárně se jedná o přenos know-how a výsledků ke klíčovým stakeholderům, kulaté stoly, semináře, exkurze, konference, propagace projektu na veřejných akcích, síťování se zahraničními projekty, workshopy a individuální konzultace atd.
6. Poslední částí (F) byly aktivity spojené s vedením projektu, finančním řízením a auditem. Důležitou částí této aktivity je zpracování AfterLIFE plánu, podle kterého budou nadále probíhat na projektových lokalitách zásahy, které zajistí udržitelnost projektu na dalších 10 let.

NOVÝ PŘÍSTUP K ZAJIŠTĚNÍ MANAGEMENTU LOKALIT

Zajištění péče o lokality (management) na území ČR je zčásti v působnosti krajů, které zajišťují péči o přírodní památky a rezervace mimo území velkoplošných chráněných území. Jihočeský kraj má aktuálně v péči 217 chráněných území o celkové výměře 8 105 ha.
Kraje zajišťují péči dvěma způsoby. Nejčastější a nejrozšířenější je dodavatelskou formou na základě výběrového řízení, ale v posledních letech se stále rozšiřuje spolupráce s vlastníky nebo nájemci pozemků. Alespoň v prostředí ČR zůstává největším problémem organizace výběrových řízení, kdy při maximální snaze o rovnost účastníků a transparentnost otvíráme cestu subjektům, které v zakázce vidí jen cestu k získání peněz nebo práce pro své zaměstnance. Ochrana přírody je jim prakticky lhostejná. Situace se bohužel stále zhoršuje. Vzhledem k složité majetkové situaci na některých lokalitách, nebo jenom z důvodu, že vlastník není schopen fyzicky, technicky nebo z jiných příčin práce realizovat, není reálné veškerou péči realizovat s vlastníky a nájemci.
Jihočeský kraj proto připravil v rámci projektu LIFE a následně i mimo něj **nový systém,** který zatím nemá v rámci krajů obdoby. Jeho hlavní myšlenkou je **vytvoření specializované pracovní skupiny** v rámci krajem zřizované organizace. Tento tým disponuje potřebnou technikou, odborně proškolenými a pracovně zodpovědnými členy. Úkolem je zajištění ochranářského managementu na lokalitách, kde je péče doposud zadávána formou výběrového řízení.
Na Krajském školním hospodářství byl vytvořen pracovní tým pracovníků, který byl vybaven běžnou i speciální technikou a realizoval projektová opatření na území Jihočeského kraje. Speciální technika pro managementová opatření byla pořízena v rámci projektu a jednalo se např. o traktory, návěsy, obojživelný víceúčelový stroj, ale i další techniku - pily a křovinořezy nebo zametací kartáč. Nákup techniky a možnost využití vyškoleného personálu bylo klíčové pro odstranění dalšího článku ve formě subdodavatele.
Zároveň byla zřízena druhá pracovní skupina, která prováděla péči na lokalitách mimo projekt LIFE. Jednoznačně se prokázalo, že toto je jedna z možných a správných cest k zajištění kvalitní péče o lokality. Proto po ukončení projektu LIFE byly obě pracovní skupiny sloučeny a nadále pokračují v práci na lokalitách se snahou dosáhnout takového rozsahu, aby se formou výběrových řízení zajišťovaly pouze speciální práce (stavební, terénní úpravy apod.).

DRUHY

Hořeček mnohotvarý český

Na optimalizaci managementu pro druh hořeček mnohotvarý český (*Gentianella praecox subsp. bohemica*) byla zaměřena

EVL Háje, hořeček mnohotvarý český. Foto Pavla Sovová Šanderová

aktivita C1. Tento kriticky ohrožený druh je endemitem Českého masivu a subendemitem České republiky. Jeho historický areál rozšíření zahrnuje především Českou republiku. Dále se vyskytoval na desítkách lokalit v severním Rakousku, Bavorsku a jižním Polsku. Aktuální jádro jeho výskytu je v Jihočeském kraji a na 11 lokalitách zařazených do projektu se nachází v průměru 59 % kvetoucí populace v rámci ČR. Cílem projektu bylo dosáhnout optimalizací pracovních postupů navýšení populace kvetoucích jedinců o 10 %. Cíl byl vysoce překročen, na konci projektu bylo dosaženo nárůstu o 85,1 % a podařilo se zvrátit negativní trend vývoje populace.
Pro podporu hořečku je klíčovým faktorem zajištění podmínek pro klíčení semen - odstranění odumřelé biomasy, vrstvy mechorostů a vytvoření mezernatého porostu. To se klasicky provádí vláčením, výhrabem vertikutačními hráběmi nebo vertikutátorem. Je potřeba zdůraznit, že cílem není odstranit travní drn, ale pouze stařinu

a mechorosty, tj. nadzemní biomasu. V rámci projektu CZ-SK SOUTH LIFE byla úspěšně vyzkoušena a ověřena technologie výhrabu stařiny tzv. „kartáčováním“. Pro odstranění nežádoucí biomasy byl použit zametací kartáč, který šetrně „vymete“ mechy a stařinu, ale nepoškodí vegetaci. Jedná se o asanační zásah, který je možné použít k docílení optimálního stavu lokality. Metoda kartáčováni byla ověřena, schválena odborníky a začíná se rozšiřovat i mimo lokality Jihočeského kraje.

Páchník hnědý

Cílem aktivity bylo obnovit a dlouhodobě zajistit vhodné stanovištní podmínky pro tento prioritní druh. Sekundárním pozitivním dopadem aplikovaných opatření je zvýšení populace a rozšíření biotopů vhodných pro další evropsky významné druhy – zj. pro rýhovec pralesní (*Rhysodes sulcatus*), roháče obecného (*Lucanus cervus*), kovaříka fialového (*Limoniscus violaceus*) a tesaříka obrovského (*Cerambyx cerdo*).

V České republice se tento druh vyskytuje lokálně. Jeho výskyt je vázán na přítomnost starších listnatých stromů především v parcích, lesích a alejích. Největší počet lokalit a nálezů je znám z jižní Moravy a jižních Čech. Na jižním Slovensku je výskyt páchníka vázán hlavně na staré hlavové vrby. V celé Evropě je druh ohrožen především kácením starých stromů, vypalováním a sanací jejich dutin.

V rámci projektu bylo ošetřeno celkem 1286 biotopových stromů v ČR a 541 hlavových vrb na Slovensku. Dále bylo vysazeno 1706 nových stromů, vyčištěno 27,17 ha ploch od nežádoucích náletů a vznikla dvě broukoviště. Na jižním Slovensku byla obnovena pastva v nejcennějších porostech hlavových vrb, čím se zlepšily biotopové podmínky pro páchníka, ale i estetická hodnota hlavových vrb.

TRAVNATÁ STANOVIŠTĚ

Péče o obnovu travních stanovišť byla nejrozsáhlejší aktivitou projektu. Lokality byly na začátku projektu zarostlé hustými křovinami, náletovými dřevinami a šířily se tady invazní druhy. Jejich obnova spočívala v odstranění křovin, náletových dřevin a potlačení invazních rostlin. Důležitým prvkem je zavedení dlouhodobé péče – sečení a zejména tradiční pastvy.

Dílčí aktivity byly realizovány s využitím doporučení odborné studie a také na základě zkušeností a poznatků získaných z předchozích projektů LIFE. Management byl optimalizován pro následující stanoviště: vápnité nebo bazické skalní trávníky, dále polopřirozené suché trávníky a facie křovin na vápnitých podložích, polopřirozené suché trávníky a facie křovin na vápnitých podložích, písokomilných rostlin na území vnitrozemských vátých písků, Panonské sprašové stepní trávníky, Panonské písčité stepi a křoviny panonských vnitrozemských písečných dun - toto stanoviště se na území Slovenské republiky nachází pouze v EVL Čenkov. Pro stanoviště je typický mozaikovitý, nesouvislý výskyt druhů topol bílý a jalovec obecný. Historicky bylo formované zejména extenzivní pastvou písčitých dun. Stanoviště je ohroženo výskytem invazních druhů, zejména pajasanu žláznatého a klejichy hedvábné. Cílem projektu bylo tyto invazní druhy potlačit. Obnovní management travních stanovišť byl zrealizován na celkové ploše 227 ha. V EVL Čenkov byly dále odstraněny nejproblematičtější invazní druhy - pajasan žláznatý (*Ailanthus altissima*) na ploše 74,1 ha a klejicha hedvábná (*Asclepias syriaca*) na ploše 254,9 ha.

Na 11 projektových lokalitách byl obnoven režim pastvy – celkem na 428,8 ha. Efekt pastvy je dlouhodobý – a při správné aplikaci se její pozitivní vliv na cílové stanoviště s postupujícím časem zvyšuje. Obecně platí, že reintrodukce pastvy přináší změnu trendu travních stanovišť od negativního (zarůstání, šíření invazních nepůvodních druhů, snížení výskytu indikátorových druhů) k pozitivnímu vývoji (potlačení většiny invazních druhů, zastavení nebo obrácení sukcese, šíření vzácných a indikativních druhů). Pro obnovu pastvy bylo vybudováno více než 25 000 m pevných plotů a 10 přístřešků pro zvířata.

Na většině lokalit jsme pastvu obnovili ve spolupráci s místními zemědělci, kteří na nich pasou i po skončení projektu. Ze zanedbaných a opuštěných ploch se nám tak podařilo vytvořit lokality, které fungují pro přírodu i pro hospodáře.

LESNÍ STANOVIŠTĚ

Rašelinné lesy - tento typ stanoviště zahrnuje následující biotopy: rašelinné smrčiny, rašelinné brusnicové bory, rašelinné březiny a blatkové bory. Stanoviště byla narušena odvodňováním za účelem těžby rašeliny, což má za následek změny původního druhového složení. V rámci projektu bylo obnoveno celkem 125 ha cílového stanoviště. Toho bylo dosaženo selektivním kácením náletových druhů stromů a keřů nežádoucích pro cílové stanoviště (bříza, borovice lesní, smrk, olše, trnka atd.) a sečením dominantních trav *(Calamagrostis sp.)*. V EVL Borkovická blata bylo vysazeno 20 000 sazenic geneticky čisté borovice blatky (*Pinus rotundata*) za účelem zlepšení struktury biotopu a obnovení optimální druhové skladby stromů.

Zlepšení vodního režimu rašelinného lesa bylo realizováno na 13 ha v EVL Rašeliniště Kapličky. Toho bylo dosaženo vybudováním

EVL Rašeliniště Kapličky, vrchovištní rašeliniště. Foto Pavla Sovová Šanderová

EVL Borkovická blata - Truxor – obojživelný stroj. Foto Ladislav Lešák

59 hradítek z projektu a dalších 38 hradítek, které byly vybudovány z prostředků projektu INTERREG ConNat AT-CZ. Tato spolupráce přispěla ke zlepšení vodního režimu v lokalitě a naplnění cílů tohoto projektu. Jedna další přehrada byla postavena bobrem, a to zadarmo…

LUŽNÍ LESY

Stanoviště je vázáno na břehy vodních toků, svahová lesní prameniště a terénní sníženiny, ve kterých dochází k pravidelným záplavám způsobených povrchovou vodou anebo zamokření podzemní vodou. Cíle projektu byly zaměřeny na podporu původního druhového složení výsadbou topolů a vrb a odstraněním nepůvodních druhů. Celkem bylo vysazeno 30 505 původních druhů dřevin na Slovensku a 1000 ks v ČR. Invazní druhy byly potlačeny na celkem 82,5 ha plochy.

RAŠELINIŠTĚ, SLANISKA, STŘEVLÍK

Opatření realizované v Jihočeském kraji zahrnovala optimalizaci hospodaření pro stanoviště 7110 (aktivní vrchoviště) a zároveň tím optimalizovat management pro druh střevlík Menetriesův (*Carabus menetriesi pacholei*), který je na toto stanoviště vázán. Představuje jeden z nejkyselejších a na živiny nejchudších biotopů, protože jediným zdrojem živin je srážková voda.
Vrchoviště je označováno jako aktivní, pokud na většině plochy vrchoviště probíhá proces tvorby rašeliny. Převahu rostlinných organismů na stanovišti tvoří rašeliníky, jenž se aktivně podílejí na kyselém a na živiny poměrně chudém prostředí, čímž eliminují výskyt dalších druhů. Rovněž toto stanoviště představuje vhodný biotop pro zájmový druh projektu, střevlíka Menetriesova.
V rámci této aktivity byly odstraněny náletové dřeviny na ploše 20 ha. Dále bylo zavedeno mozaikovité kosení na celkové ploše 77 ha. V důsledku obnovy managementu a stabilizaci charakteru stanoviště došlo i k nárůstu populace střevlíka Menetriésova o 49,7 %.
Na jižním Slovensku se projekt zaměřil na obnovu hydrologického režimu biotopů slanisek. Jedním z hlavních cílů akce byla obnova biotopu 1530, který je na Slovensku na pokraji vymizení. Stanoviště panonské slané stepi a slaniska se vyskytuje na bahnitých okrajích periodických slaných jezírek. Stanoviště je ohroženo zejména odvodněním a absencí pastvy.
Vnitrozemské slané louky - stanoviště se vyskytuje na zasolených půdách stepního charakteru. V nížinách na půdě po odpaření vody vykrystalizují soli, které přicházejí do přímého kontaktu s kořeny rostlin a zapříčiňují, že některé druhy rostlin vytvářejí zakrnělé formy. Typické druhové složení reprezentují kombinace slanomilných, vlhkomilných a vápnomilných druhů. V rámci projektu bylo odstraněno 2 490 m odvodňovacích kanálů zásypem jílovitou zeminou nebo vytvořením propustí či mělkých hrází. Výsledky byly viditelné okamžitě. Došlo k výraznému zvýšení retenční kapacity vody, a to jak z hlediska zvětšení plochy slaniskových biotopů s obnovenými periodickými záplavami, tak i z hlediska prodloužení doby trvání záplav (ve dnech/roce). Dále na celkové ploše 17 703 m^2 (na 11 plochách různých velikostí a tvarů) byla odstraněna vrstva drnu a ve většině případů odvezena pryč z lokalit. Výsledky byly velmi pozitivní. Na některých místech vzniklých odstraněním drnu se salinita na povrchu půdy velmi brzy zvýšila – byla dokonce viditelná pouhým okem. Část ploch jsme vytvořili v lokálních depresích, čímž vznikly periodicky zatopované solné tůně – prostředí typické pro vzácný biotop 1530. Díky tomu se na obnovených plochách vyskytlo několik velmi vzácných nebo kriticky ohrožených druhů halofytických rostlin, hmyzu a ptáků.

LIDÉ KOLEM PROJEKTU

Celý projekt by se nepodařilo zrealizovat bez účasti dalších desítek lidí, organizací a jiných subjektů, kteří s námi buď přímo spolupracovali, nebo nám realizaci projektu umožnili. Stejně tak by hodnota projektu významně poklesla, pokud bychom výsledky, ale i úspěchy či problémy spojené s realizací, nešířili dále.
Naprosto klíčovým faktorem projektu bylo navázání spolupráce s vlastníky a nájemci pozemků a jejich aktivní zapojení do realizace projektu již od samého počátku. Například péče o hořeček mnohotvarý český byla na většině projektových lokalit zajišťována právě vlastníky a díky jejich svědomitosti bylo dosaženo výrazných úspěchů. Na jižním Slovensku byla klíčem k úspěchu při obnově pastvy právě spolupráce s místními farmáři.
Na projektu spolupracovala také celá řada odborníků. Někteří přímo v rámci monitoringu dopadů projektu. Na základě jejich výstupů byly aktivity průběžně upravovány tak, aby došlo k maximálnímu pozitivnímu efektu. Mnoho dalších odborníků se podílelo odbornými radami ke konkrétním problémům, které bylo potřeba řešit.
Pro odbornou veřejnost, stakeholdery a pro kolegy z ostatních krajů a dalších institucí byly uspořádány odborné workshopy zaměřené na hořeček mnohotvarý český, páchníka hnědého a střevlíka Menétriesova. Výměna poznatků a zkušeností významné pomohla všem zúčastněným upravit stávající postupy péče a dosáhnout tak mnohem kvalitnějšího managementu lokality.

EVL Háje, kartáčování, hočeřek mnohotvarý český. Foto Ladislav Lešák

Na Slovensku byly realizovány workshopy a exkurze zaměřených na obnovu hlavových vrb a obnovu pastvy. I díky nim se nám podařilo šířit dobrou praxi vytvořenou projektem mezi další zájemce, kteří v ní mohou pokračovat.

Během realizace projektu proběhla celá řada akcí s cílem informovat veřejnost nejen o vlastním projektu, ale i o principech a cílech ochrany přírody jako takové, primárně se zaměřením na soustavu Natura 2000. Speciální akce byly zaměřeny na žáky základních škol, kde se formou hry seznamovali přímo na lokalitách například s hořečkem mnohotvarým českým nebo páchníkem hnědým. Také bylo uspořádáno několik exkurzí pro širokou veřejnost. Do aktivit projektu se v rámci kampaní (např. Dobrovolnické dny s E. ON) zapojili i dobrovolníci. Na Slovensku velmi pomohli při obnově travnatých biotopů např. na lokalitě Devínska Kobyla.

ZÁVĚREM

Projekt LIFE umožnil efektivní nákup techniky. Hodnota 30 milionů Kč je hodnota speciální techniky, kterou Jihočeský kraj díky projektu nakoupil. To ale není vše, významné náklady – technické i personální – investoval i Jihočeský kraj samotný.

Díky tomu může zajistit ukázkovou péči o své přírodní a kulturní dědictví. Vyškolený personál vybavený technikou bude dále využíván k zajištění péče o přírodně cenné lokality i po ukončení projektu. Na 27 lokalitách Natura 2000 se na Slovensku podařilo zavést obnovu a dlouhodobou péči. Pomohli jsme místním farmářům a obnovili přírodní a kulturní hodnoty těchto území. Vysadili jsme 53 212 stromů pro obnovu lužních lesů na jižním Slovensku a vzácných blatkových borů na rašeliništích Jihočeského kraje.

Zlepšili jsme vodný režim na rašeliništích a slaniskách – zadržování vody v krajině přispěje k lepšímu fungovaní těchto biotopů, i k lepší adaptaci krajiny na přicházející klimatickou změnu. Byly zaznamenány 3 nové druhy brouků a 1 nový druh samotářské včely na plochách slanisek Slovenska, kde jsme zrealizovali obnovné zásahy v rámci projektu. Ošetřili jsme 1248 mohutných starých dubů na hrázích rybníků v Jihočeském kraji a 541 mohutných hlavových vrb na lokalitách Podunajska. Odborně provedené zásahy znamenají pro stromy delší život a pro návštěvníky krásnější zážitek z přírody a bezpečnější pohyb po parcích, hrázích a přírodních lokalitách.

CZ-SK SOUTH LIFE – Optimalization of Natura 2000 sites management delivery in the South Bohemia Region and the territory of South Slovakia LIFE16 NAT/CZ/000001

Fórum ochrany přírody

FÓRUM OCHRANY PŘÍRODY představuje svobodný myšlenkový prostor založený na aktivním přístupu, vzájemné toleranci a schopnosti účastníků shodnout se na konsensuálních výstupech.

FÓRUM poskytuje prostor k diskusi, předávání poznatků a hledání řešení v různých aktivitách ochrany přírody. Zajišťuje svobodné vyjadřování názorů svých členů bez politických či institucionálních vlivů.

Fungování je založeno na permanentní názorové platformě v rámci provozu internetových stránek, na pravidelném setkávání a vydávání tohoto časopisu.

PODPOŘTE NAŠI ČINNOST

Snažíme se naše aktivity poskytovat zájemcům zdarma, což se daří díky projektům a další podpoře. Do budoucna se ale neobejdeme bez Vaší pomoci.

Vaše příspěvky můžete posílat na účet 2200318661/2010, použijte variabilní symbol 333.

DĚKUJEME VÁM

www.forumochranyprirody.cz